

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2023 р.

**ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
У ХХІ СТОЛІТТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41
спеціальності **106 «Географія»**,
ОПП «Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»
Нестерчук Олександр Олександрович

Науковий керівник:

к. геогр. н., доцент Кандиба Юрій Іванович

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Павло ШУКАНОВ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

«_____» _____ 2023 р.

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗ.....	6
1.1. Наукові методи досліджень.....	6
1.2. Історико-географічні аспекти розвитку ЄС.....	8
1.3. Геополітична ситуація в Європі у 21 столітті.....	12
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО І ПОТЕНЦІЙНОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАНУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	16
2.1. Геоелектронічний і геополітичний потенціал ЄС	16
2.2. Потенційне розширення Європейського Союзу	21
2.3. Привабливість європейської ідеї як модель суспільного розвитку.....	29
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕДУМОВИ І ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ГЕОСТРАТЕГІЧНОГО ГРАВЦЯ.....	32
3.1. Основні етапи формування та зміст спільної зовнішньої політики ЄС.....	32
3.2. Зовнішня політика щодо країн Східної Європи.....	38
3.3. Роль Європейського Союзу у світі	44
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Сучасний світ є ареною глобальних трансформацій у всіх сферах людського існування. У ньому переплітаються тенденції глобалізації, регіоналізації, фрагментації, інтеграції, демократизації міжнародних відносин, розвитку інформаційних технологій, швидкого зростання населення, активізації глобального тероризму тощо. Об'єктивно суперечності цих явищ впливають на поведінку учасників міжнародних відносин, визначають трансформація міжнародної системи, ускладнюють сприйняття і прогнозування розвитку подій.

Епоха глобалізації і, водночас, регіоналізму є прикладом парадоксів світового розвитку. Ця епоха створює нові виклики для світових гравців: трансформація світового порядку, взаємодія держав та інших міжнародних акторів у світі, зниження рейтингу держав-лідерів світу, значні претензії на світове лідерство, регіональних центрів впливу, протистояння між західної та східної цивілізацій, посилення глобального тероризму, цілеспрямовані кроки багатьох політичних сил щодо досягнення дисбалансу сучасного світу, загрози інформаційній сфері та кіберпростору тощо.

Усі ці геополітичні виклики призводять до порушення геополітичного балансу – трансформаційних зрушень, деформацій та появи нових загроз національній безпеці. За цих обставин кожна держава світу має чітко оцінювати власні ризики розвитку та, за необхідності, коригувати свої дії на міжнародному рівні відповідно до свого геополітичного та міжнародного статусу.

Повертаючись до логіки етапів глобальної геополітичної трансформації, очевидно, що необхідно внести принципові уточнення щодо їх динаміки. Аналіз сучасних геополітичних змін потребує усвідомлення того, що в процесі своєї еволюції, переходячи від однієї стадії до іншої, геополітичний світопорядок змінює не лише свої зовнішні характеристики, а й свою природу. Відповідно змінюється теоретико-методологічне розуміння геополітики,

причому вихідна матриця геополітичних закономірностей набуває специфічних рис.

Дослідження Європейського Союзу, як він працює, що це таке та процеси, за допомогою яких він розвивався — створює значні виклики, але в той же час, його вивчення вкрай необхідне для наступних дій, щодо розвитку своїх національних інтересів. Архітектура та функціонування ЄС є складними, його ідентичність як політичної системи проблематична, а його розташування в традиційних геополітичних аспектах неоднозначне. Потрібно розглядати ці функції більше як можливості, ніж як перешкоди. З цієї точки зору ЄС являє собою живу систему, в якій потрібно аналізувати різноманітні економічні, соціальні, політичні та інституційні процеси. Дослідження ЄС замість того, щоб стояти окремо від підгалузей і ширших розробок у дисципліні, можуть стояти осторонь від них, водночас спираючись на них і впливаючи на них. Ця перспектива повинна привабити геополітиків і не тільки, незалежно від їхніх теоретичних і методологічних тенденцій, галузевих чи предметних спеціалізацій чи підгалузевих ідентичностей.

Потрібне краще розуміння власних інституцій ЄС, особливо в тій мірі, в якій вони відіграють роль або представляють процес інтеграції чи готовності національних інституцій окремих від ЄС країн.

Основна *мета* дослідження - виявлення місця ЄС у геополітичній системі світу та визначення його ролі у сучасній системі міжнародних відносин, ґрунтуючись на аналізі провідних у даний час факторів геополітичної сипи.

Об'єктом дослідження є Європейський Союз як регіональне угруповання країн Зарубіжної Європи. На відміну від традиційних центрів світової системи, якими виступають найбільші держави світу (світові держави), даний центр склався завдяки процесам регіональної інтеграції цілого ряду національних незалежних держав.

Предметом дослідження є положення, яке займає Європейський Союз у геополітичній системі світу на сучасному етапі її розвитку.

Відповідно до цієї мети в роботі були поставлені такі *завдання дослідження*:

- розглянути закономірності розвитку геополітичної системи світу та виявити зміни у її просторовій структурі 21 ст.;
- розкрити поняття геополітичної сили та її факторів, виділити найактуальніші з них, обґрунтувати значення зовнішньої політики;
- проаналізувати фактичний зміст виділених груп чинників геополітичної сили на прикладі ЄС;
- оцінити перспективи реалізації факторів геополітичної сили ЄС через здійснення його країнами-членами спільної зовнішньої політики щодо України;
- розглянути основні етапи формування зовнішньої політики ЄС, її зміст та пріоритетні географічні напрямки.

За результатами дослідження опубліковані тези «Геополітика технологій: як Європейський Союз може стати глобальним гравцем» у збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Міста та регіони в епіцентрі просторових змін», що проходила 24–25 листопада 2022 року на кафедрі економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (61 найменування). Обсяг роботи становить 61 сторінку. Робота ілюстрована 7 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Наукові методи досліджень

У цьому дослідженні геополітичний аналіз розуміється як політологічна методологія прикладного дослідження міжнародних ситуацій і процесів, спрямована на формування політики щодо встановлення, підтримки та вдосконалення контролю над простором. Звертається увага на те, що геополітичний аналіз фокусується на способах оновлення та використання ландшафту та простору для досягнення політичних цілей. Таким чином, за допомогою геополітичного аналізу величезна кількість природних особливостей географічного середовища комунікативно активізується лише за особливих обставин. Запропоновані підходи спрямовані на те, як розкрити легітимні основи дій і подій у світовій політиці, встановити їх зв'язок з певними інтересами. Доведено, що активне впровадження в практику дослідження геополітичних явищ і процесів подібного роду методик, а отже вимушена розробка методологічних засад цієї роботи є одним із шляхів підвищення інтенсивності геополітичної науки [3].

Питання основ геополітичних досліджень описано в чималій кількості наукових праць. Здебільшого, методологія розглядається у загальному контексті проблемного питання як обґрунтування одержаних результатів. Серед авторів необхідно виділити, по-перше, засновників геополітичної науки - Р. Челлена, Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, А. Мехена, К. Хаусхофера та ін., які перенесли методи географії у сферу геополітики та, відповідно, розглядали просторово-територіальні моделі поведінки країн на міжнародній арені.

Після закінчення Другої світової війни центр геополітичної науки перенісся до США, де сформувалося дві основні течії – атлантизм та мондіалізм. Прихильники першого (наприклад, В. Фіцджеральд, Л. Крістоф, С. Грей, Дж. Мітчелл, С. Хантінгтон), розвиваючи класику геополітичної думки, акцентували увагу на співіснуванні кількох полюсів у світовій політиці

(С. Коен, Дж. Кроун, Х. де Блай та ін), боротьбі цивілізацій (С. Хантінгтон), світосистем (І. Валлерстайн). Мондіалісти ж, навпаки, стверджували, що в сучасному світі можливе існування лише одного потужного політичного центру, який буде здатний контролювати міжнародні процеси глобальному рівні. Найбільш яскравими представниками цієї течії є Г. Кісінджер, З. Бжезінський, Ф. Фукуяма [5].

Увага європейської школи геополітики була переорієнтована на внутрішні проблеми, фокусування на регіональному розвитку. Тут слід зазначити І. Лакоста, А. Зігфріда, М. Фуше, П.-Н. Жиро, ідеї яких зосереджені на регіональних сталих комплексах чи блоках держав. Ів Лакост розглядає геополітику як соціологічний інструмент, що дозволяє вивчати та аналізувати політичні уподобання населення різних держав. А. Зігфрід досліджував співвідношення геополітики, геостратегії та ідеології, що дозволило йому сформулювати закономірності електоральної геополітики.

Методологічно якісне дослідження виходить за рамки кількісного текстового аналізу законодавчих і політичних рамок. У цій роботі досліджується геополітична роль ЄС та її сприйняття в контексті міжнародного геополітичного розвитку через спостереження за учасниками та ключовими особами, які безпосередньо впливають на нього, залученими до взаємодії ЄС з Україною.

Теоретична значущість роботи полягає у можливості застосування результатів, що містяться в ній, як теоретичні положення для нових наукових досліджень. Як відомо, в історії географії та геополітики склалися деякі стереотипи щодо переліку критеріїв, що дозволяють визначити міць найвпливовіших центрів сили у світовій геополітичній системі, а також самого поняття таких центрів. Багато з цих усталених уявлень мало відповідають сучасній реальності та потребують переосмислення.

1.2. Історико-географічні аспекти розвитку ЄС

Європейський Союз (ЄС) є політичним та економічним союзом, що складається з 27 держав-членів (рис. 1.1) (Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Республіка Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія та Швеція), що підпорядковуються зобов'язанням і привілеям членства. Кожна держава-член є частиною засновницьких договорів союзу та підпорядкована обов'язковим законам у рамках спільних законодавчих і судових установ.

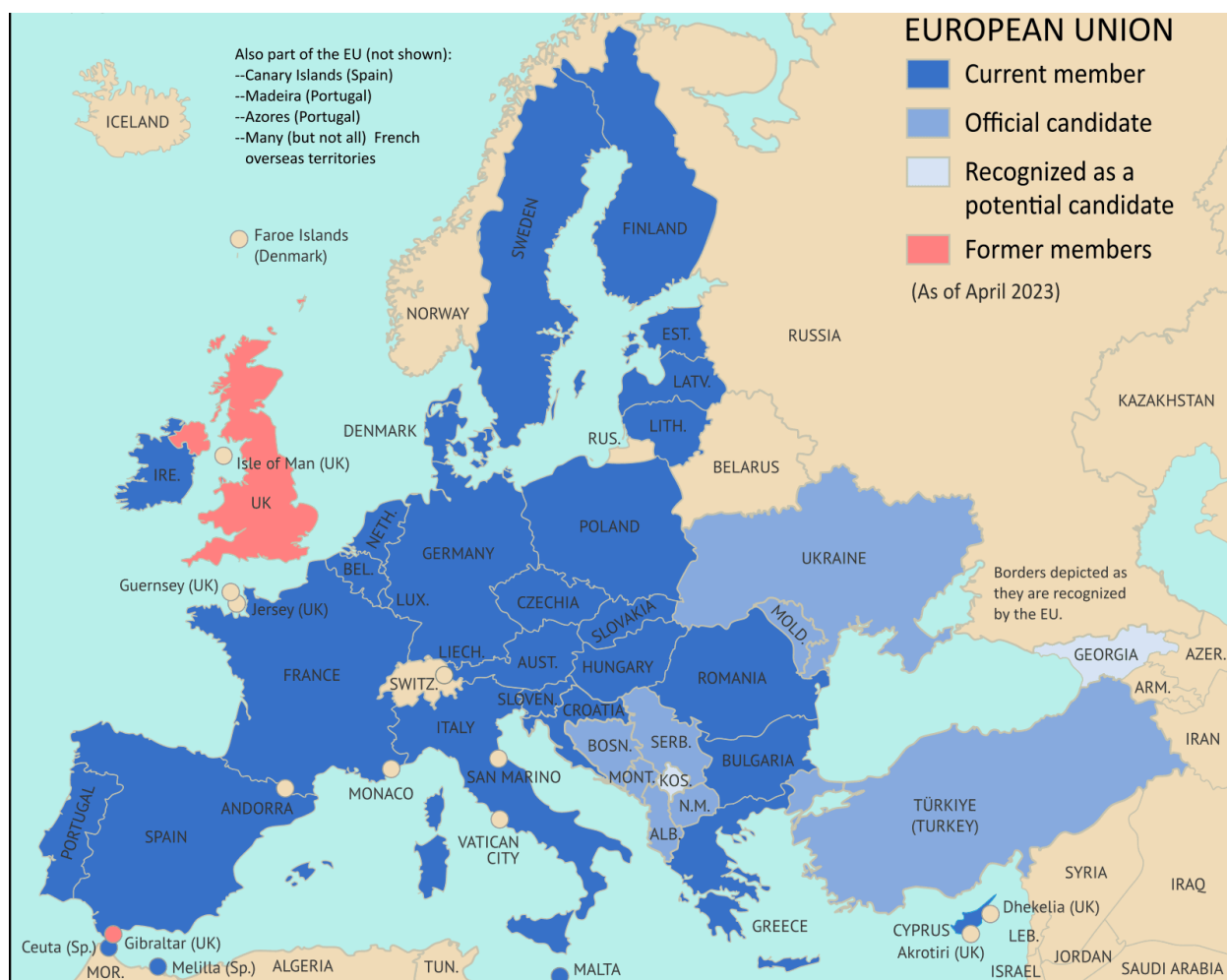

Рис. 1.1. Країни-учасниці Європейського Союзу [52]

Європейський Союз є економічною та політичною організацією, яка постійно розвивається і яка, через свої внутрішні та унікальні особливості, викликає жваві доктринальні дебати щодо своєї правової природи. Оскільки її

інституційна структура та процедури прийняття рішень настільки складні, її не можна легко віднести до якоїсь окремої категорії міжнародних організацій. Поєднуючи, як це відбувається, методи координації та розподілу національних повноважень, Союз не можна порівняти зі звичайною організацією чи федеральною державою, і, таким чином, він залишається чимось, що Жан Моне назвав «новою політичною формою» або, як Жак Делор назвали його «невідомим політичним об'єктом» [6].

Оригінальність Європейського Союзу випливає з особливого шляху розвитку різних його складових частин. Європейський Союз виник із ухваленням Маастрихтського договору в 1992 році, і він об'єднав три організації, створені в 1950-х роках для інтеграції діяльності в окремих секторах, і дві сфери міжурядового співробітництва (спільна зовнішня справа та безпека. Відтоді отриману структуру описували як одну з трьох стовпів, перше з яких є наднаціональним і включає три Співтовариства, кожне з яких має власну правосуб'єктність. Однак Європейський Союз не має статусу юридичної особи, хоча він включає в себе опору Співтовариства та дві міжурядові основи в рамках спільної інституційної структури.

Європейський Союз є першою міжнародною організацією «загального призначення», яка була створена не шляхом координації національної політики своїх членів, а шляхом об'єднання деяких із цих політик під егідою Європейських Співтовариств. Результатом такого об'єднання політики став орган інноваційного типу — наднаціональна організація — утворена шляхом добровільної передачі державами-членами певних суверенних повноважень. Держави-члени не відмовилися від своїх повноважень: вони вирішили виконувати їх спільно на вищому рівні, який мав спільні інституції. Відповідно, у 1951 році було створено Європейське співтовариство вугілля та сталі, а в 1957 році — Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії.

Будучи спеціалізованими організаціями, кожне з трьох Співтовариств має лише ті повноваження, надані їм державами-членами. Принцип передачі вимагає, щоб кожне Співтовариство діяло в межах повноважень, наданих йому

договорами, які їх заснували (Паризький договір про заснування ЄОВС та Римські договори про встановлення ЄЕС і Євроатом). Подібним чином інституції Співтовариства — парламент, рада, комісія, суд правосуддя, палата аудиторів — за підтримки Економічно-соціального комітету та комітету регіонів повинні діяти в межах повноважень, наданих йому договори.

З метою створення ще тіснішого союзу між народами Європи інтеграція відбувалася поетапно, спочатку шляхом об'єднання політики щодо певних секторів національних економік держав-членів, а потім шляхом створення спільного ринку, а потім, у свою чергу, поступове впровадження економічного та валютного союзу. Незважаючи на економічні основи, мета Європейського Союзу була з самого початку політичною. Функціональний підхід «батьки-засновники» Співтовариств, Жан Моне та Роберт Шуман, означали, що необхідно перейти від економічної до політичної сфери. По суті, конкретні дії в певному секторі економіки неодмінно мали вплив на те, як функціонують інші сектори. Питання, які це порушило, потребували відповідей, які передбачали політичний вибір [6].

Відповідно, завершення створення спільного ринку, що передбачає вільний рух товарів, поставило питання про рух людей, послуг і капіталу, що вимагало запровадження низки допоміжних заходів у сферах конкуренції, промисловості, сільського господарства, транспорту, досліджень і т.д. Зрештою — потроху — було прийнято додаткову політику, спрямовану на вирішення проблем більш чутливих національних прерогатив. Так було з соціальною та фіскальною політикою. Крім того, внутрішня політика організації мала зовнішні наслідки, якими організація, як суб'єкт міжнародного права, повинна була керувати у своїх відносинах з державами, що не є членами, та іншими міжнародними організаціями. У результаті були встановлені зовнішні відносини у сферах світової торгівлі, допомоги розвитку, імміграції, оборони тощо.

Хоча організація постійно розвивається, ступінь інтеграції, досягнутий на кожному етапі, є результатом компромісу, який не завжди легко досягти. Держави-члени, кожна зі своїм власним економічним і соціальним багажем і

національною сприйнятливістю, борються між перевагами солідарності та недоліками обмеження їх політичної та бюджетної автономії, що часто сприймається як задача національного суверенітету. Тим часом організація, певною мірою жертва власного успіху, має керувати двома нероздільними процесами одночасно: розширенням шляхом включенням нових держав, які подали заявки на вступ, і поглиблення шляхом розширення своїх повноважень та інституційних процедур. Імператив полягає в тому, щоб відповідати законним очікуванням країн-кандидатів, не підриваючи ефективність роботи спільних інституцій. Отже, колективна угода, запроваджена засновницькими договорами, прагматично розвивається з часом, відображаючи структуру організації, пріоритети різних гравців у процесі європейської інтеграції та зміни в геополітичному середовищі.

Основні реформи основоположних договорів були внесені після прийняття Єдиного європейського акту в 1986 році, Маастрихтського договору в 1992 році, Амстердамського договору в 1997 році та Ніщцького договору у 2001 році [2]. З них Маастрихтський договір найбільш радикально змінив структуру організації. Він створив Європейський Союз із його структурою, що базується на стовпах, і помістив ЄЕС, нині Європейське співтовариство, в центр цієї будівлі. У 2002 році після 50 років існування Договір про ЄОВС закінчився. У 2004 році в Римі було підписано Договір про створення Конституції для Європи, який мають ратифікувати всі держави-члени Союзу, перш ніж він набуде чинності. Цей «конституційний договір» скасовує всі попередні договори, окрім Договору про Євратом, і нарешті надає Союзу статус юридичної особи. Таким чином, Європейський Союз, заснований цим новим Договором, стане наступником Європейського Союзу, заснованого Маастрихтським договором і Європейського Співтовариства [23].

Зміни в природі та діяльності організації, спричинені послідовними переглядами оригінальних договорів, відображають ступінь можливого компромісу у будь-який момент історії. У все більш розширеному та різноманітному Союзі, незважаючи на опозицію з боку деяких держав-членів та їхню одержимість суверенітетом, іноді може здаватися, що інтеграція не є

способом вирішення нових викликів, які кидає світ. У таких випадках пошук життєздатних рішень, прийнятних для найбільшої кількості людей, призводить до прийняття нових форм міжурядової співпраці або до посилення співпраці меншої кількості держав-членів, які прагнуть йти далі.

Враховуючи значне розширення Європейського Союзу в 2004 році, необхідні нові компроміси для того, щоб забезпечити функціонування інститутів з 25 або більше державами-членами. У відповідь на незадовільний результат реформи, спричиненої Ніццьким договором 2001 року, були внесені зміни до процедури внесення змін до первинних договорів за допомогою міжурядових конференцій у спробі зробити цю процедуру більш гнучкою та ефективнішою. Наслідуючи модель Конвенту, який підготував проєкт Хартії основних прав Союзу в 2000 році, Європейський конвент збирався в Брюсселі з 2002 по 2003 рік з метою розробки проєкту договору, який мав би стати основою для роботи наступного Міжнародного центру зростання [9]. Європейський Конвент складався з представників глав держав і урядів, національних парламентів, Європейського парламенту та Європейської комісії, і він запровадив новий метод реформування Союзу, пропонуючи більшу прозорість і більшу участь зацікавлених гравців.

1.3. Геополітична ситуація в Європі у 21 столітті

Хоча сучасна Європа здійснила глибокий вплив на велику кількість країн, незаперечним є те, що вона значно занепала після Другої світової війни, за якою послідував сценарій біполярного панування з боку Сполучених Штатів і Радянського Союзу. Зважаючи на це, немає сумніву, що сама Європа не змогла зрівнятися зі США та Радянським Союзом у світових справах [12]. Саме Сполучені Штати забезпечили тривалий мир у Європі, яка перетворилася на цивільну силу від імені Європейського Союзу під час холодної війни та після неї. Напередодні нового 21 століття була широко поширена думка, що слід назвати все ж таки «Сполучені Штати Європи», зараз ми можемо спостерігати знову таку тенденцію. Напевно, це пов'язано з тим, що Вашингтон хоче

керувати «одностороннім світопорядком» і ні з ким не розділяти цей курс.

Немає сумніву, що раптовий розпад Радянського Союзу дійсно підштовхнув Європейський Союз до швидкого кількісного та якісного розширення. Сильний Європейський Союз має будуватися на його узгодженості та інтеграції, а не на простому об'єднанні, яке призводить до потенційної роз'єднаності та різноманітності в усіх політичних питаннях [1]. Однак ЄС був змушений включити всі європейські країни, потенційно включно з Україною. Ключовим залишається те, як реагують Лондон і Вашингтон, тобто англо-американська вісь у цьому столітті.

Британська імперія була, як і Сполучені Штати, стурбована не лише балансом сил в одному конкретному куточку світу, а й еволюцією того, що ми сьогодні називаємо «світовим порядком». Всесвітня система торгівлі та фінансів зробила Британію та Америку багатими. Саме ці багатства дали їм можливість проєктувати військову силу та інтелектуальний вплив на основі новітніх технологій у всьому світі, щоб забезпечити стабільність міжнародних систем, якими вони домінують. Тепер, діючи як англо-американська вісь в антиросійській коаліції, Вашингтон і Лондон працювали узгоджено для досягнення своїх основних цілей: «Стримувати Росію під час війни в Україні та тримати ЄС роз'єднаним, наскільки це можливо. Роблячи це, вони повинні діяти узгоджено, щоб брати участь у гібридній війні проти Росії до останнього українця, який воює у війні [11].

Як колись стверджували такі американські стратеги, як Кіссінджер, Бжезінський та інші, «незалежно від того, яка сила, європейська чи азіатська, домінує в Євразії, ця небезпека розглядається Вашингтоном як структурна загроза його першості у світі» [3]. Тим не менш, Китай і Росія обов'язково реагуватимуть на те, як США поставилися б до них у світових справах [10].

Китай, Росія та їхні партнери очікують, що Європейський Союз відіграє головну роль у вирішенні нестабільної світової ситуації. Відповідно, необхідно, щоб Франція та Німеччина діяли узгоджено в управлінні поточним лихом ЄС, а потім спрямовували розвиток ЄС у майбутньому. Історично та стратегічно правильно сказати, що це перша ключова віха для зближення між Німеччиною

та Францією є Єлисейський договір про дружбу та примирення, який був підписаний у 1963 році. Згідно з угодою, Париж і Бонн зобов'язалися консультуватися один з одним, перш ніж приймати будь-які рішення, з усіх питань зовнішньої політики з метою досягнення аналогічної позиції. Не менш важливим є Аахенський договір, підписаний Берліном і Парижем у 2019 році, який спрямований на посилення єдності ЄС і забезпечення спільної зовнішньої безпеки. Угода між Францією та Німеччиною, діючи тепер як два потужні двигуни ЄС, підтвердить, що майбутнє Європи тісно залежить від консенсусу між двома провідними державами в усіх аспектах.

Так, деякі політичні групи висловили свою стурбованість або навіть гнів через те, що Франція та Німеччина потрапили в ексклюзивну франко-німецьку вісь, залишивши решту членів ЄС у другому порядку. У зв'язку з цим вони поставили під сумнів характер і тенденцію розвитку блоку. Зважаючи на це, США та Британія відкрито спонукали своїх найближчих союзників, які межують з Росією, ставати все більш агресивними та навіть переступати суть антиросійської кампанії економічно, військово та дипломатично в ім'я так званих спільних цінностей. Проєкти англо-американської осі забезпечили засновану на правилах глобальну торговельну систему та економічний порядок, які були ослаблені з часів адміністрації Трампа. Проте мирна та процвітаюча Європа стане реальністю лише тоді, коли Франція та Німеччина стануть справжнім центром сили. Цілком зрозуміло, що дві країни мають спільну відповідальність, взаємопов'язані економіки та сумісний військовий потенціал. Крім того, завдяки своєму розташуванню в самому серці Європи, Німеччина виступала в якості економічного двигуна ЄС і стрижня безпеки.

І все ж перед франко-німецькою угодою стоять два виклики. По-перше, це історія. Франція та Німеччина мають винести уроки з попередніх спроб одна одної до панування в Європі та глобальної гегемонії. Ціною, яку заплатила Німеччина, було її власне знищення, а Франція також була повністю деморалізована в 1945 році. По-друге, це проблема ЄС. Як казав раніше Йошка Фішер, європейці не повинні дозволяти виданню бажаного за дійсне затьмарювати важливі факти, як це сталося під час створення Європейського

валютного союзу в 1990-х роках. Він стверджує, що раніше існували конфлікти між окремими державами-членами щодо національної економічної та фінансової політики, а також їхньої політичної культури та різного менталітету. Але навмисне невігластво взяло гору над раціональним аналізом. По-третє, це рішучість ЄС. Зараз, коли українська криза затягується, ЄС не може знову прийняти недалекоглядне рішення. Оскільки досягти консенсусу буде непросто, для боротьби за стратегічну автономію між Німеччиною та Францією потрібна справжня згода. Проте, допоки очолювана США антиросійська кампанія триває, Вашингтон і Лондон докладуть усіх зусиль, щоб закликати своїх союзників і партнерів підкреслити постійну міжнародну підтримку України. Хоча не всі союзники були підтримані, найрадикальніші уряди НАТО та ЄС присутні під прапором хрестового походу під проводом США: наприклад, держсекретар Блінкен нещодавно прилетів до Брюсселя, де він говорив про «єдність» серед Заходу, а проголошуючи, що те, що поставлено на карту в українській війні, не буде безкоштовним. Проте реальність така, що російські аналітики мають нищівну оцінку економічного майбутнього Європи, повідомляє, що недалекоглядна політика ЄС вже підштовхнула регіон до повномасштабної економічної кризи. Навіть деякі західні аналітики поділяють цю думку, що ЄС страждає від постійного санкційного тиску, а не від наслідків енергетичної кризи. Європа майже скасувала свій експорт до Росії, насамперед експорт технологій та обладнання.

Підсумовуючи, Європа має глибоко вкорінений спадок державного мистецтва для припинення війн і встановлення миру. Зараз настав правильний час для Франції та Німеччини виступити за боротьбу за владу, прибутки та престиж ЄС.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО І ПОТЕНЦІЙНОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАНУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Геоекономічний і геополітичний потенціал ЄС

Європейські інституції взяли на себе зобов'язання щодо концепції, відомої як «відкрита стратегічна автономія». У широкому сенсі це стосується здатності Європейського Союзу діяти, використовуючи власні ресурси та зменшувати свою залежність від інших частин світу. Це один із ключових елементів, який просувають в рамках відновлення Європи після пандемії Covid-19. У глобальному контексті, що змінюється, досягнення «відкритої стратегічної автономії» є стратегією Європейської Комісії щодо того, щоб Європа стала ключовим глобальним гравцем [11].

Пандемія розширила розуміння геополітики, включивши нові сфери, такі як технології та здоров'я. Однак це розуміння ще не простягнулося досить далеко. Будь-яке геополітичне бачення Європейського Союзу зрештою залежить від європейських суспільств. Щоб бути ефективною, відкрита стратегічна автономія повинна виходити за межі звичайних геополітичних міркувань і включати соціально-економічні аспекти, а також екологічні реалії [41]. Політика, визначена на найвищому рівні, може вплинути на життя людей дуже відчутно та дуже швидко. Геополітична Європа, яка не помічає соціальний вимір, ризикує викликати обурення та може призвести до негативної реакції суспільства.

Довгий час термін «стратегічна автономія» в основному використовувався у військовому та зовнішньополітичному контекстах для позначення здатності держави діяти самостійно в питаннях національної безпеки та стратегічного значення [17]. Сьогодні глобальна геополітика стає все більш складною. Такі питання, як кліматична політика, перетинаються з іншими сферами в безперервно змінюваному геоекономічному контексті, який характеризується конкуренцією між двома провідними глобальними акторами,

Сполученими Штатами та Китаєм [10]. Таким чином, з часом концепція стратегічної автономії була розширена, щоб включити такі сфери, як технологічний розвиток та економічні інтереси.

Потім прийшов Covid-19. Це була не лише серйозна криза охорони здоров'я; пандемія та наступні карантинні заходи похитнули економічні та соціальні основи суспільства в усьому світі. У Європі криза виявила низку вразливостей, виявивши залежність Європейського Союзу від інших країн в сферах стратегічного значення. Перебої у виробництві та постачанні критично важливих товарів, таких як маски для обличчя, або сировини, як-от прекурсори наркотиків, вироблені в Індії та Китаї, призвели до того, що європейські системи охорони здоров'я не впоралися з кризою. Концепція відкритої стратегічної автономії була розроблена для того, щоб Європа була краще підготовлена до майбутніх криз. Її основною метою є Європа, яка є більш стійкою перед обличчям викликів, тоді як префікс «відкритий» має на меті вказати, що ЄС залишається відданим багатостороннім відносинам з партнерами-однодумцями.

З огляду на численні зв'язки в різних сферах політики, ініціативи щодо посилення відкритої стратегічної автономії Європи навряд чи можна відокремити від їхніх соціальних та економічних наслідків. Однак соціальна політика залишається недостатньо обговорюваним аспектом дискусії, хоча, насправді, вона має бути невід'ємною для неї.

Зменшення залежності Європи від інших частин світу передбачає розвиток стратегічних секторів і галузей, а також потенційно включає повернення критичних виробничих ліній назад до Європи. Посилені інвестиції в важливі навички є центральними для цих зусиль. Інвестиції в людей та їхнє ноу-хау є надзвичайно важливими для Європи, яка бажає стимулювати інновації та залишатися конкурентоспроможними під час подвійних переходів цифровізації та сталого розвитку, особливо якщо вона прагне стати світовим лідером у стратегічних галузях.

За прогнозами Європейського центру професійної підготовки, Європа стикається з нестачею навичок у професіях, включаючи цифрові галузі, наукові

дослідження, охорону здоров'я та викладання [21]. Приклади включають зростаючий попит на екологічних архітекторів в Італії та загальноєвропейський попит на працівників зі спеціалізованими навичками, викликаний розвитком промисловості електромобілів. Зайве говорити, що для того, щоб визначити та інвестувати в потрібні навички для майбутньої роботи, координація з системами освіти та навчання є ключовою. Якщо Європейський Союз вирішив, що нанотехнології та виробництво напівпровідників є важливими для його стратегічної автономії, тоді не менш важливим є озброєння людей необхідними спеціальними навичками. Промисловий розвиток, інвестиції в кваліфікацію та створення гідних робочих місць йдуть рука об руку.

У сучасному контексті все більше визнається, що різні політики переплітаються. Торгова політика, наприклад, більше не є ізольованою від кліматичної політики; принаймні в теорії очікується, що вони працюватимуть разом [56].

Перехід енергії є яскравим прикладом цього взаємозв'язку. Зіткнувшись зі зміною клімату та погіршенням навколишнього середовища, «зелений» перехід вимагає трансформації енергетичної системи Європи [26]. Цей процес включатиме руйнівні зміни в тому, як виробляється та споживається енергія. Оскільки джерела енергії з високим вмістом вуглецю закінчуються, вартість енергії зростатиме. Дефіцит певних ресурсів, таких як рідкоземельні мінерали та податки на викиди вуглецю, ще більше підвищить витрати [40]. У найближчі десятиліття ціни на енергоносії стабілізуються і, зрештою, впадуть із збільшенням доступності більш чистих і дешевих відновлюваних джерел [16].

Шлях декарбонізації, яким має йти більш автономна та стійка Європа, матиме соціальну ціну. Зміна залежності від джерел енергії вплине на імпорт енергії та торгівлю [26]. Без посиленого соціального захисту протягом періоду «зеленого переходу» погіршення соціально-економічних умов може спричинити громадську опозицію [48]. Рух «жовтих жилетів» у Франції був спровокований зростанням цін на паливо через новий податок на викиди вуглекислого газу, що додало до накопичення наявних фінансових проблем, з якими стикаються домогосподарства із середніми та нижчими доходами [40].

Страх перед подібною соціальною реакцією, здається, присутній у думках деяких політиків, які визнали, що суспільство потрібно продовжувати, якщо має бути надійний справедливий перехід.

Соціально-економічні умови невіддільні від енергетичної політики, яка невіддільна від торговельних відносин, від геополітичної динаміки та контролю критичної сировини та ресурсів.

З огляду на їхні численні зв'язки в різних сферах політики, ініціативи щодо посилення відкритої стратегічної автономії Європи навряд чи можна відокремити від їхніх соціальних та економічних наслідків. Однак соціальна політика залишається недостатньо обговорюваним аспектом дискусії, хоча, насправді, вона має бути невід'ємною для неї.

Зменшення залежності Європи від інших частин світу передбачає розвиток стратегічних секторів і галузей, а також потенційно включає повернення критичних виробничих ліній назад до Європи. Посилені інвестиції в важливі навички є центральними для цих зусиль. Інвестиції в людей та їхнє ноу-хау є надзвичайно важливими для Європи, яка бажає стимулювати інновації та залишатися конкурентоспроможними під час подвійних переходів цифровізації та сталого розвитку, особливо якщо вона прагне стати світовим лідером у стратегічних галузях [7].

За прогнозами Європейського центру професійної підготовки, Європа стикається з нестачею навичок у професіях, включаючи цифрові галузі, наукові дослідження, охорону здоров'я та викладання. Приклади включають зростаючий попит на екологічних архітекторів в Італії та загальноєвропейський попит на працівників зі спеціалізованими навичками, викликаний розвитком промисловості електромобілів. Зайве говорити, що для того, щоб визначити та інвестувати в потрібні навички для майбутньої роботи, координація з системами освіти та навчання є ключовою. Якщо Європейський Союз вирішив, що нанотехнології та виробництво напівпровідників є важливими для його стратегічної автономії, тоді не менш важливим є озброєння людей необхідними спеціальними навичками. Промисловий розвиток, інвестиції в кваліфікацію та створення гідних робочих місць йдуть рука об руку.

Вирішальний аспект соціальної сторони стратегічної автономії пов'язаний зі справедливими та справедливими переходами в умовах зміни клімату та цифровізації [56]. Зелений перехід є ключовою передумовою для стратегічної автономії Європи, оскільки він може зменшити зовнішню залежність навколо енергії та обмежених ресурсів [26]. У той же час, це матиме нерівномірний розподіл із негативним впливом на зайнятість у секторах економіки, які зазнають реструктуризації. Країни матимуть різний досвід подвійних переходів залежно від їхніх існуючих економічних і промислових структур, а також відносного доступу до сировини. Потенційна втрата робочих місць вимагає ретельного управління, щоб гарантувати, що перехід є справедливим процесом для всіх. Соціальні партнери повинні бути залучені більшою мірою на всіх рівнях, переконатися, що працівників супроводжують і підтримують на всіх етапах переходу. Якщо цього не зробити, це загрожуватиме поглибленню нерівності, посиленню поляризації та настроєм громадянськості проти руйнівної зеленої політики – і цілком може підірвати стратегічну автономію [26].

Щоб забезпечити чесний і справедливий перехід до вуглецево-нейтральної економіки, знадобляться додаткові кошти для підтримки секторів, які найбільше залежать від процесів з інтенсивним викидом вуглецю. У рамках пакету Fit for 55 Європейська комісія запропонувала створити Фонд соціального клімату на додачу до існуючих фондів справедливого переходу, щоб допомогти громадянам фінансувати інвестиції в енергоефективність та екологічно чистіші мобільні рішення [32]. Чи буде цього достатньо для забезпечення справедливого переходу, ще невідомо.

Дебати щодо європейської стратегічної автономії мають тривати в наступні роки. Оскільки Франція головує в ЄС у 2022 році, відкрита стратегічна автономія, ймовірно, стане ще більш центральною в європейському політичному дискурсі. Розчарування Франції виходом із військового пакту Aukus між Сполученими Штатами, Великою Британією та Австралією та втратою прибуткового контракту з Австралією на атомний підводний човен

лише посилить цю тенденцію. Справа Аукуса похитнула імідж Європи, здатної зберегти свою незалежність і вплив перед лицем інших геополітичних гравців.

Хоча геополітичний контекст постійно змінюється, ясно одне: громадяни повинні бути в центрі на шляху до стратегічної автономії. Усі висунуті ініціативи мають включати залучення громадян і пропонувати підтримку, наприклад, у пошуку роботи або у сфері освіти та професійної підготовки. Очікуваннями слід керувати на ранній стадії, і прозорість пропонованого впливу політики, що обговорюється, включно з поясненням компромісів, буде важливою. Соціально-економічні міркування лежать на перетині геополітики та кліматичної політики. Будь-яка спроба стратегічної автономії, яка не має вбудованої основи соціальної та демократичної легітимності, приречена на провал.

Трансформаційне мислення та спільне проєктування політики за участю є прикладами того, як громадяни можуть брати безпосередню участь у справах стратегічного значення. Незважаючи на свої обмеження, громадянські кліматичні асамблеї у Франції та Сполученому Королівстві та громадські панелі, організовані через Конференцію про майбутнє Європи, є початком. Зрештою, політика стосується людей, і саме люди відчувають її вплив. Таким чином, громадяни повинні мати можливість висловити свою думку щодо питань, які сильно вплинуть на їх економічну діяльність, а також на їхнє повсякденне життя. Вони повинні отримати належну підтримку з урахуванням вартості та наслідків цих рішень. Якщо цього не зробити, стратегічна автономія зустрінеться з обуренням і може призвести до негативної реакції громадськості, що в кінцевому підсумку стане не більш ніж модним словом ЄС.

2.2. Потенційне розширення Європейського Союзу

Сім країн (рис. 2.1) є «країнами-кандидатами», що означає, що вони зараз перебувають у процесі «транспонування» або інтеграції законодавства ЄС у національне законодавство. До них належать Албанія, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія, Туреччина, а також нещодавно додані Україна та Молдова.

Потенційними кандидатами, які ще не відповідають вимогам для членства в ЄС, є Боснія і Герцеговина, а також Косово і Грузія.

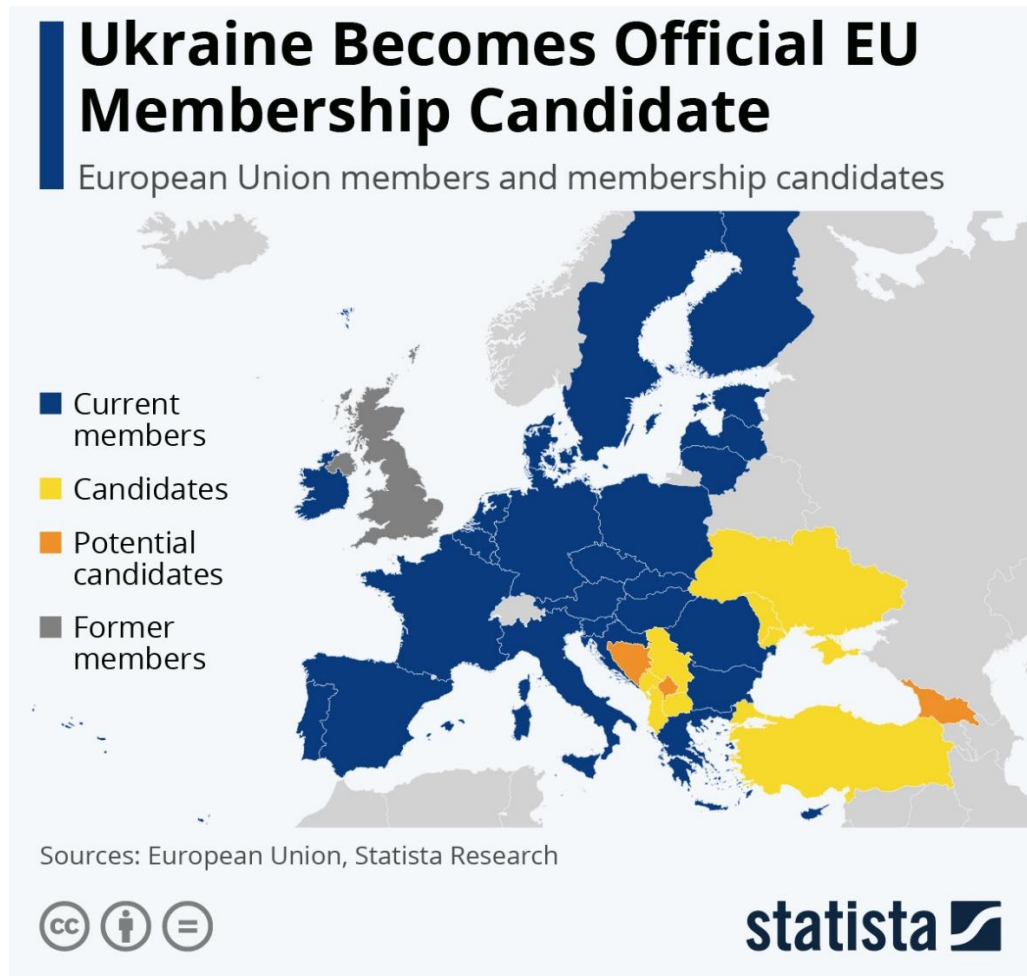

Рис. 2.1. Країни можливого розширення Європейського союзу [53]

23 червня Європейська Рада надала статус кандидатів Україні та Молдові та визнала відповідність Грузії – акт, який насправді був би неможливим без кричущого нападу на Україну з боку Росії [31]. Незважаючи на те, що країни отримали статус кандидата рекордно швидко, навряд чи процес вступу буде таким швидким. Установленим критеріям важко відповідати будь-якій країні-кандидату, а тим більше тій, на території якої триває активний конфлікт. Однак цей символічний жест підтримки та солідарності створив імпульс для таких необхідних реформ і відновив дискусію про роль ЄС як геополітичного гравця.

У перші чотири місяці війни Росії проти України хвиля солідарності громадян ЄС допомогла консолідувати політичну відповідь ЄС. Громадяни України також переважно виступають за інтеграцію в ЄС. Згідно з нещодавнім

опитуванням, показаним на рис. 2.2, близько 90% українців підтримують вступ своєї країни до ЄС (підтримка вступу України в НАТО становить близько 76%). Суспільна підтримка членства в ЄС коливалася близько 60% з 2015 року, але в березні 2022 року вона різко зросла в усіх вікових групах і географічних регіонах.

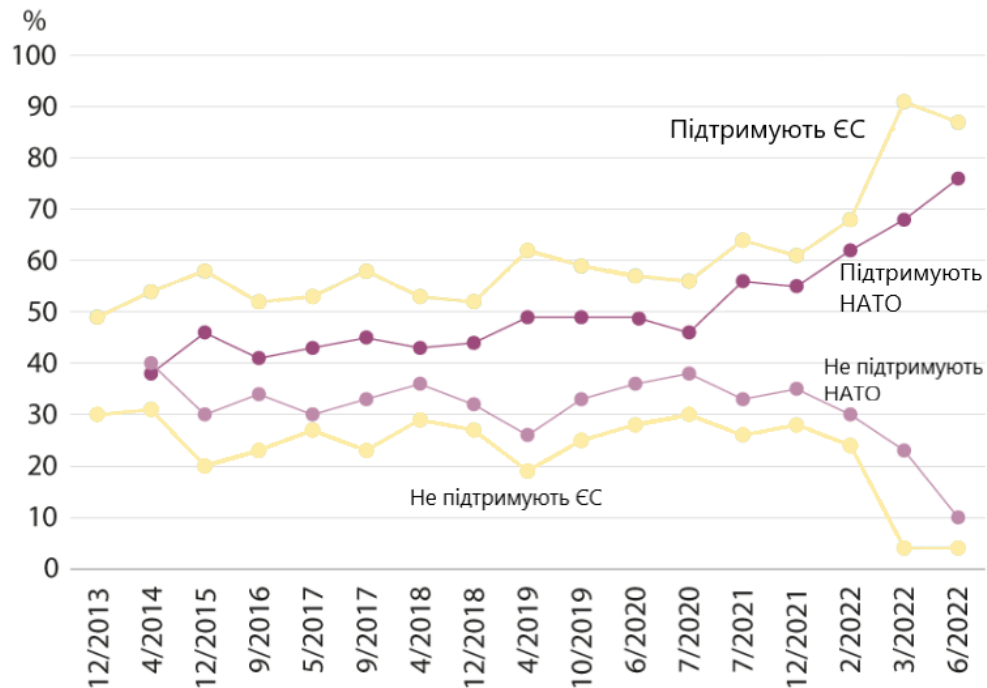

Рис. 2.2. Відсоткове співвідношення підтримуючих та не підтримуючих за інтеграцію в ЄС та НАТО громадян України у 2013-2022 роках (побудовано автором за даними [42])

Процес приєднання до ЄС тривалий і важкий. Фінляндія та Швеція – єдині країни-члени, яким знадобилося менше п’яти років, щоб приєднатися – від подачі заявки до вступу в ЄС. У середньому країнам-членам ЄС знадобилося близько десяти років, щоб завершити етапи цього складного процесу, що включає тривалі та складні переговори, тоді як Туреччина є кандидатом на членство в ЄС з 1999 року.

Глибоко вкорінені соціальні, економічні та політичні структури влади в Україні становлять серйозний виклик для її прагнення приєднатися до ЄС [4]. Статус кандидата є першим кроком на довгому шляху реформування судової системи та уряду країни. Однак, надійна перспектива членства в ЄС має потужний потенціал для трансформації політики країн-кандидатів.

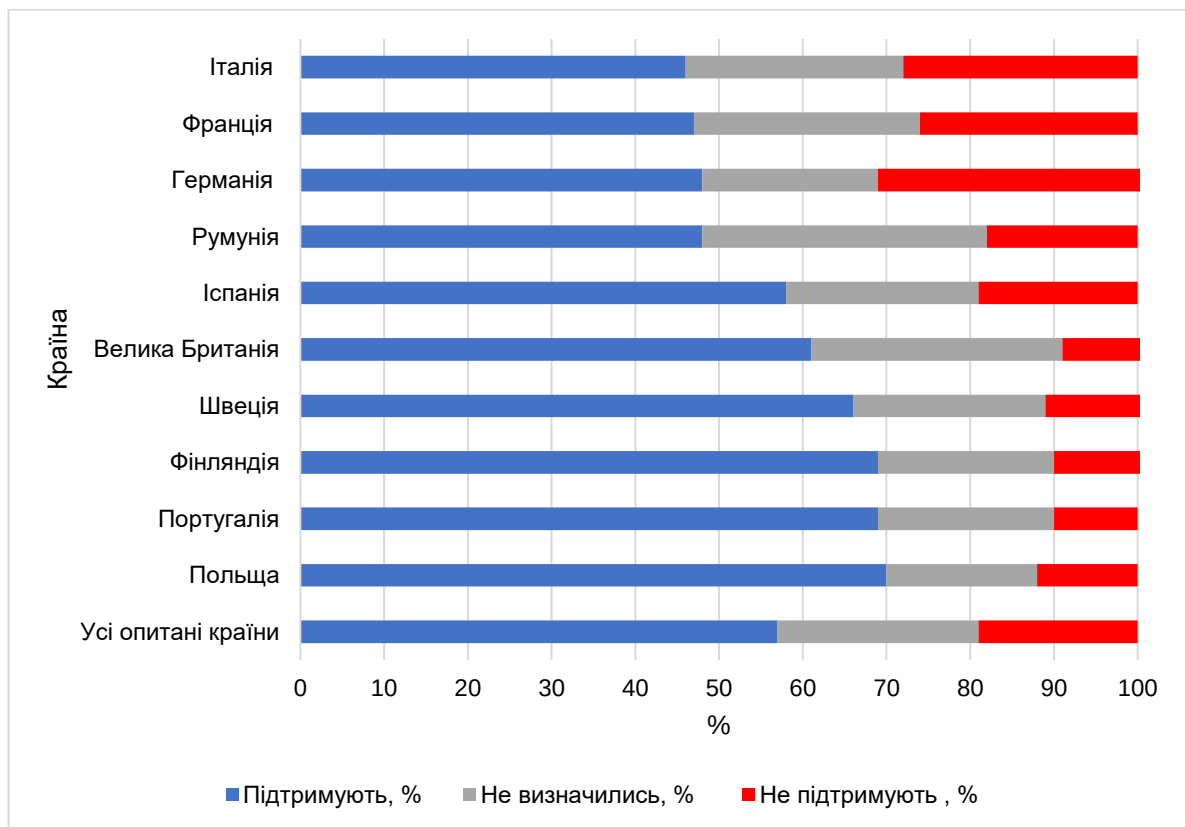

Рис. 2.3. Підтримка громадянами за країнами щодо вступу України до ЄС (побудовано автором за даними [42])

Вступ України до ЄС найбільше підтримують громадяни Польщі, Португалії, Фінляндії та Швеції. Громадяни Франції, Німеччини та Італії є найменш вірогідними, хоча більшість із них все ще за. Це також три країни, у яких більшість людей віддали б перевагу швидкому завершенню війни, навіть якби це вимагало від України піти на поступки. І хоча вони загалом віддають перевагу відповідям ЄС на війну, таким як посилення економічних і дипломатичних санкцій проти Росії, ембарго на імпорт викопного палива з Росії та збільшення економічної та військової допомоги Україні, вони менш імовірно, що це зроблять, ніж респонденти в інших країнах.

Громадська думка може змінюватися дуже швидко. Тому тим важливіше, щоб символічний жест оголошення України кандидатом на членство перед обличчям агресії Росії мав бути підкріплений кроками з обох сторін для зміцнення єдності Європи навколо її спільних цінностей та руху до більшої інтеграції.

Від країн-кандидатів вимагається не лише виконання численних умов і гармонізація правил і стандартів у різноманітних питаннях, починаючи від

оподаткування і закінчуючи подорожами з домашніми тваринами. Здатність Союзу приймати нових членів, зберігаючи при цьому імпульс європейської інтеграції, є додатковою перешкодою. Війна в Україні призвела до переоцінки підходів до ЄС низки країн-членів. Однак європейський консенсус щодо надання Україні та Молдові статусу кандидата в ЄС не означає автоматично спільну позицію щодо спроможності ЄС прийняти нових членів [31]. Залишається ряд проблем щодо незапланованого розширення.

Заперечення полягає в тому, що управління ЄС, який постійно розширюється, стає дуже складним, оскільки країни не знаходяться на однаковому рівні економічного розвитку чи, власне, якості інституцій. Це заперечення повторює занепокоєння тим, що ЄС не зміг по-справжньому поглинути останні хвилі розширення. І не слід забувати, що ряд країн Західних Балкан мають намір приєднатися, але все ще далекі від виконання необхідних вимог.

Ще одна причина більше пов'язана безпосередньо з Україною: розширення ЄС тепер набуло геополітичного. Поява Китаю привела світ до стану більшої економічної конкуренції, а не співпраці. Війна в Україні поглибила геополітичні розбіжності та змусила ЄС посилити свою глобальну роль безліччю способів.

Країни ЄС позбудуться своєї залежності від російських енергоносіїв за кілька місяців, а не років. Вони інвестуватимуть більше у свою військову міць і переглядатимуть військові альянси способами, які могли бути немислимыми лише кілька місяців тому – наприклад, приєднання Швеції та Фінляндії до НАТО. Однак вирішальним для всього цього є те, якими будуть відносини між ЄС і Росією в середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Усі погоджуються, що в міру озброєння Європи роль України у цих відносинах буде вирішальною. Але не всі згодні з тим, що інтересам ЄС найкраще відповідає Україна як повноправний член ЄС. Дехто бачить її як буфер між ЄС і Росією. Інші вважають, що Україна як повноправний член є безпечнішою протипагою Росії [6].

Геополітичні дії ЄС були суттєво сформовані та навіть керовані військовими кроками Росії. Війна в Україні оголила слабкі сторони ЄС як геополітичного актора, зокрема його енергетичну залежність і повну відсутність скоординованої оборонної стратегії. Хоча окремі країни-члени вживають термінових заходів, необхідних для серйозного обмеження, а в ідеалі, повної відмови від російського газу та нафти, для забезпечення максимально плавного переходу потрібен час і координація. Довгострокові структурні реформи необхідні для вирішення нового геополітичного ландшафту, створеного війною Росії в Україні, і щоб ЄС міг виконувати свої договірні зобов'язання та прагнення.

Зараз ЄС є свідком чергового військового вторгнення Росії до свого суверенного сусіда після анексії Криму та окупації Донбасу в 2014 році та її вторгнення в Грузію в 2008 році [10]. І хоча ЄС не в змозі запропонувати партнерам гарантії безпеки, він також не в змозі гарантувати своїм нинішнім членам мир і безпеку, поки тривають ці конфлікти. Війни Росії повністю спрямовані на дестабілізацію та підлив демократичних інститутів цих держав.

Війна в Україні також знову розпалила дискусію про власний потенціал безпеки Європи. Члени ЄС негайно запровадили обмежувальні заходи щодо російських фінансових установ і одні з найсуворіших санкцій щодо нафтової та газової промисловості, а Європейський фонд миру був задіяний для підтримки українських збройних сил із бюджетом у 1,5 мільярда євро та українських громадян, які втікають від війни отримали тимчасовий захист у сусідніх державах. Все ще є ті, хто вважає, що хоча це початок, цього недостатньо, і виступає за те, щоб ЄС став жорсткою силою. Сполучені Штати давно виступають за те, щоб члени НАТО збільшили свої внески. Для цього ЄС має узгодити доктрину щодо держави, чия територіальна цілісність, населення та уряд знаходяться під загрозою.

Тим не менш, ЄС має рацію, хвилюючись про те, що він може стати некерованим. І існує обґрунтоване занепокоєння, що розширення суперечить можливості глибшої інтеграції. Залучення більшої кількості країн ускладнює або просто робить неможливим для тих, хто хоче тісніше співпрацювати.

Хоча Україні та Молдові рекордно швидко надали статус країни-кандидата, навряд чи процес вступу буде таким швидким. Установленим критеріям важко відповідати будь-якій країні-кандидату, а тим більше тій, на території якої триває активний конфлікт.

Комісія неодноразово заявляла, що її «політика розширення є геостратегічною інвестицією в мир, стабільність, безпеку та економічне зростання в усій Європі» [15]. Проте відсутність прогресу в розширенні ЄС на Західні Балкани підірвало довіру до ЄС та ефективність його політики розширення. Розширення є сильним геополітичним інструментом і могло б наблизити країни-кандидати до сфери впливу ЄС, однак, традиційні шляхи до членства, можливо, доведеться переглянути.

Через те, що деякі члени ЄС не бажають розширювати ЄС без попереднього його поглиблення, необхідно розглядати диференційовані форми європейської інтеграції для країн-кандидатів. Це означало б щось більше, ніж поточні Угоди про асоціацію, але ще не повне членство в ЄС [8]. Неоднорідність, з точки зору переваг та умов, є надзвичайно великою серед європейських країн, і тому різні форми диференційованої інтеграції необхідно розглядати як усередині ЄС, так і між ЄС та країнами поза ЄС. Це особливо актуально, враховуючи не лише поточну ситуацію, але й зростаюче розчарування країн Західних Балкан, які насторожено ставляться до затягування процесу.

Для того, щоб пом'якшити напруженість і полегшити процес, може бути корисним розглянути диференційований формат, у якому учасники дотримувались би основної політики, такої як єдиний ринок, але могли б вибрати участь у різних групах або партнерствах. Президент Франції Еммануель Макрон запропонував створити Європейську політичну спільноту, яка дасть можливість усім членам Ради Європи за межами ЄС стати частиною життя ЄС. Іншим варіантом є континентальне партнерство, яке могло б створити єдиний ринок між країнами, що належать до єдиного європейського ринку, та іншими зацікавленими європейськими країнами.

Політика розширення ЄС може діяти як механізм координації його зовнішньої політики та політики безпеки. Вторгнення Путіна в Україну змогло об'єднати членів ЄС навколо стратегічних цілей і загроз безпеці так, як ніщо інше не змогло б. Нездатність об'єднатися навколо спільної зовнішньої політики та політики безпеки збільшила залежність ЄС від російських енергетичних поставок, тим самим наповнивши російський валютний резерв, що дозволило Путіну розпочати цей жорстокий і все більш тривалий конфлікт.

Надання Україні статусу кандидата дало можливість поміркувати над процесом розширення. Хоча було правильно продемонструвати підтримку та солідарність, надсилаючи Путіну попередження, розширення ЄС є вимогливим і тривалим процесом, який вимагає одностайного рішення, і ЄС має усунути невдачі, пов'язані з цим процесом. Для реформування політики розширення може знадобитися диференційований процес, особливо важливий крок, який вимагає невідкладності часу.

Протягом останніх десятиліть проєкт об'єднання Європи, здавалося, значною мірою покладався на прогрес в економічному плані, але обґрунтуванням створення Європейського об'єднання вугілля та сталі була підтримка транскордонного співробітництва в найбільш фундаментальних галузях промисловості з метою сприяння миру в Європі. Засновники європейського проєкту задумали та створили амбітний – і справді успішний – проєкт примирення.

Нові кандидати у члени ЄС, а також ті, хто мав цей статус протягом десятиліття, дають Союзу можливість вирішити, яким клубом йому бути. Як клуб країн-однодумців, безсумнівно, буде легше керувати зсередини. Але це також закріпить розбіжності у поглядах, що значно ускладнить співпрацю з неоднодумцями.

Або це може бути сфера впливу, яка розуміє, що глобальні проблеми неможливо вирішити, залучаючи лише однодумців. Глобальні проблеми, від зміни клімату до ядерного роззброєння, означають, що існує більше потреби взаємодіяти з тими, хто думає інакше. Такому об'єднанню потрібно буде

переосмислити та впровадити інновації щодо того, як він об'єднує своїх дедалі різноманітніших членів.

Незалежно від того, в якому напрямку рухатиметься ЄС, аргументи, які дозволили Україні стати країною-кандидатом у червні, незважаючи на будь-які очікування, також означають, що Україна залишиться особливим випадком. Поки країни ЄС вирішують, яким буде ЄС, їм також доведеться мати справу з дуже особливим становищем, в яке російське вторгнення поставило Україну. Це, безсумнівно, створить проблеми для інших країн-кандидатів або країн-претендентів, якими потрібно ретельно керувати.

2.3. Привабливість європейської ідеї як модель суспільного розвитку

Для Європейського Союзу основними є п'ять різних принципів (рис 2.4).

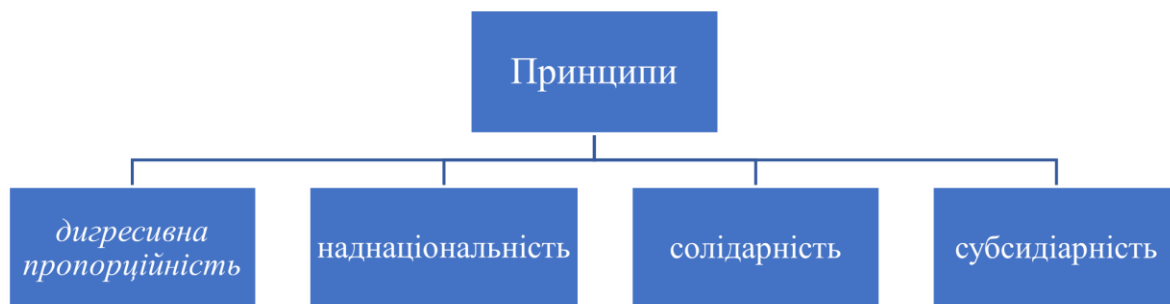

Рис. 2.4. Принципи, на яких будується політика Європейського Союзу (побудовано автором [30])

У статті 6 Договору про Європейський Союз чітко зазначено, що Європейський Союз є спільнотою цінностей, що базуються на принципах свободи, демократії, поваги до прав і основних свобод людини та правової держави, і ці принципи є загальними для всіх держав-членів [25]. Хартія основних прав людини, яка була урочисто підписана у 2000 році та стала частиною Лісабонського договору, детально описує ці принципи. Ці принципи є частиною європейської спадщини, і Європейський Союз не є їх автором [30].

Європейський Союз ґрунтується на п'яти основних принципах: загальні цінності, дигресивна пропорційність, солідарність та субсидіарність [55]. Загальні цінності ЄС включають свободу, демократію, дотримання прав

людини та основних свобод, а також принципи правової держави. Хартія основних прав європейських громадян складається з розділів, що стосуються гідності людини, свобод, рівності, солідарності, громадянських прав та судових прав.

Держави-члени Європейського Союзу передають частину своєї національної повноваження в певних сферах політичної діяльності, але отримують можливість впливати на європейські рішення та правові акти згідно зі своїм розсудом. Це дозволяє кожній державі-члену просувати свої інтереси та вимоги в рамках Європи та впливати на прийняття рішень щодо політики інших країн. Таким чином, відмова від частини національного суверенітету компенсується отриманням влади в рамках всього Європейського Союзу.

Проте така система може працювати ефективно лише за умови, що всі партнери готові до компромісів і жодна країна не стоїть на позиції виключно захисту власних інтересів. Тому здатність до досягнення компромісів та готовність до них є ключовою передумовою для існування Європейського Союзу. Саме таким шляхом можливо враховувати різноманітні інтереси держав-членів та приймати рішення, які задовольняють всіх. У Європейському Союзі Мальта є найменшою країною з населенням всього 400 000 осіб. Кіпр і Люксембург також мають менше ніж мільйон мешканців. З іншого боку, Німеччина, найбільша країна ЄС, нараховує 82 мільйони громадян, а Франція - понад 67 мільйонів. При об'єднанні цих держав у союз важливо належним чином уважно ставитись до менших членів.

У Європейському Союзі існує дигресивна пропорційність, яка забезпечує меншим державам-членам більше місць у європейських органах, ніж вони мали б отримати відповідно до своєї чисельності населення. Це дозволяє таким державам мати більший вплив, ніж за чисто арифметичним підходом. Принцип солідарності також відіграє важливу роль у Європейському Союзі, оскільки сприяє наданню допомоги менш розвиненим країнам-членам. Цей принцип реалізується через структурну політику, яка забезпечує фінансову допомогу регіонам з меншим рівнем добробуту, щоб вони змогли подолати своє

відставання. Особливу увагу на цей момент приділено новим членам ЄС з Центральної та Східної Європи.

Громадяни та держави Європейського Союзу (ЄС) бажають спільно будувати своє майбутнє, проте, не бажають, щоб ЄС став надто централізованою державою, де окремі країни та регіони не мають достатньої самостійності та впливу. ЄС не є державою, але може порівнюватися з державною освітою, де повноваження та суверенні права передаються на найвищому рівні тільки тоді, коли це є доречним та корисним для загального керівництва.

Одним з важливих принципів ЄС є субсидіарність, що означає, що рішення мають прийматися на якомога нижчому рівні. На європейському рівні мають розглядатися тільки ті проблеми, які можуть бути ефективніше вирішені саме там. Решта питань залишаються для вирішення на рівні держав-членів або регіонів.

ЄС не може самостійно надавати собі компетенції, а компетенції над компетенціями встановлюють держави-члени. Гарантією проти надмірного захоплення владою європейськими інститутами є розподіл повноважень щодо того, хто відповідає за різні завдання. ЄС може взяти на себе відповідальність за виконання завдань, переданих державами-членами, але не може самостійно надавати собі компетенції [55].

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕДУМОВИ І ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ГЕОСТРАТЕГІЧНОГО ГРАВЦЯ

3.1. Основні етапи формування та зміст спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС

Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС була створена в 1993 році і з тих пір була посилена наступними договорами [57]. Сьогодні Парламент уважно стежить за СЗППБ і сприяє її розвитку, зокрема, підтримуючи Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, Європейську службу зовнішніх дій, спеціальних представників ЄС і делегації ЄС. Бюджетні повноваження парламенту визначають масштаб і сферу діяльності СЗППБ, а також фінансові інструменти ЄС, які підтримують зовнішню діяльність ЄС [20]. Метою є збереження миру, зміцнення міжнародної безпеки, сприяння міжнародній співпраці та розвитку та консолідації демократії, верховенства права та повага до прав людини та основних свобод [35].

Договір про Європейський Союз запровадив «систему трьох стовпів», де СЗППБ є другою опорою. Амстердамський договір 1997 року встановив більш ефективний процес прийняття рішень, включаючи конструктивне утримання та голосування кваліфікованою більшістю. У грудні 1999 року Європейська Рада встановила роль Верховного представника з питань СЗППБ [22]. Ніццький договір 2003 року вніс додаткові зміни для спрощення процесу прийняття рішень і доручив Комітету з питань політики та безпеки, який був створений згідно з рішенням Ради в січні 2001 року, здійснювати політичний контроль і стратегічне керівництво операціями з врегулювання криз.

Лісабонський договір, який набув чинності 1 січня 2009 року, надав Союзу статус юридичної особи та інституційну структуру для його зовнішньої служби. Крім того, він скасував базову структуру, запроваджену ДЄС у 1993 році [49]. Договір створив ряд нових суб'єктів СЗППБ, у тому числі Верховного представника Союзу з питань зовнішньої політики та політики безпеки, який

також є віце-президентом Комісії, а також новий постійний президент Європейської ради. Крім того, було створено Європейську службу зовнішніх дій та оновлено Спільну політику безпеки та оборони, яка є невід'ємною частиною.

Правова основа ЄЗППБ була викладена в ДЄС і переглянута в Лісабонському договорі. Статті 21-46, розділ V ДЄС встановлюють «Загальні положення щодо зовнішньої діяльності Союзу та спеціальні положення щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки». Статті 205-222, частина 5, Договору про функціонування Європейського Союзу охоплюють зовнішню діяльність Союзу. Також застосовуються статті 346 і частина 7 статті 347 [57].

Ідея створення ЄСЗД як структури підтримки високого представника виникла в Європейській конвенції (2002–2004 рр.), а пізніше була включена до Лісабонського договору. У той час кілька держав все ще дотримувалися думки, що комісія повинна бути на безпечній відстані від питань безпеки та оборони. Однак ЄС також не бажав створювати повноцінне міністерство закордонних справ ЄС як окрему установу [22]. Отже, EEAS було створено як змішану структуру між комісією та радою, сильно залежною від першої з точки зору бюджету та процедур і з невизначеним правом власності з боку останньої [54].

За існування ЄСЗД досягла значного прогресу. Зокрема, делегації ЄС взяли на себе зовнішньополітичні функції від ротаційного головування і таким чином покращили обличчя та голос ЄС у третіх країнах. Крім того, ЄСЗД вдалося певною мірою подолати розрив між класичною зовнішньою політикою та зовнішньою політикою, яку проводить Комісія. Проте ЄСЗД так і не подолав своїх структурних недоліків [38]. Вона не має ні повноважень, необхідних для ефективної координації між Комісією та державами-членами, ні впливу, щоб керувати політичним процесом у раді. За кількома винятками, він змирився з роллю секретаріату зовнішньополітичної машини ЄС.

Перерозподіл основної частини ресурсів ЄСЗД до Комісії та використання меншої частини для підтримки зовнішньополітичної роботи Європейської Ради оптимізує надто складний інституційний ландшафт, усуне паралельні структури та посилить спроможність основних гравців [16].

Табу комісії щодо участі в оборонці давно зникло. З 2021 року комісія має Генеральний директорат з питань оборонної промисловості та космосу, який реалізує оборонний фонд ЄС. Крім того, президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн стверджує, що очолює «геополітичну комісію» і прагне до більш активного зовнішньополітичного профілю для себе та своєї установи, ніж її попередники. Особливо щодо країн, з якими ЄС має міцні договірні відносини, Комісія вже відіграє помітну зовнішньополітичну роль [28].

Що ще важливіше, змінене міжнародне середовище вимагає ретельного перегляду зовнішніх відносин ЄС. Багато політик ЄС, включаючи торгівлю, інвестиції, конкуренцію, дослідження та технології, розвивалися в міжнародному кліматі, де співпраця зазвичай розглядається як безпрограшна ситуація [34]. Тепер ця політика має враховувати політику влади та стати жорсткішою та гнучкішою. Сьогодні Комісія очолює зусилля з підвищення стійкості шляхом зменшення асиметричної залежності, нарощування потенціалу в стратегічних секторах і захисту ЄС від зовнішнього примусу [28]. Необхідність використовувати економічну силу ЄС для захисту своїх інтересів ніколи не була такою важливою. А це вимагає кращої інтеграції між зовнішніми економічними відносинами та зовнішньою політикою.

Цьому мало сприяти те, що високий представник, наглядав би за зовнішньою політикою та політикою безпеки, а також виконував функції віцепрезидента комісії. Але на практиці ті, хто обіймає цю посаду, перебуваючи частково в комісії, а частково поза нею, не змогли виконати цю роль. Об'єднання більшої частини ЄСЗД, включно з делегаціями, в Комісію збільшить спроможність Комісії більш ефективно інтегрувати різні інструменти.

Оскільки ЄСЗД базується на статті 27 Договору про ЄС, цей процес потребуватиме часу [57]. Але як шляхом перегляду рішення ради щодо ЄСЗД, так і через заохочення неформальних домовленостей незабаром можна розпочати поступову інтеграцію. Посилений відділ зовнішніх зв'язків Комісії повинен дозволити продовжувати залучати дипломатів з держав-членів,

зокрема до делегацій ЄС. Їх досвід і політичні погляди корисно доповнюють експертизу посадових осіб комісії.

Завдяки своєму контролю над найбільш відповідними зовнішніми інструментами та інституційній спроможності Комісія може зробити вирішальний внесок у вдосконалення зовнішньої політики ЄС, але великий компонент залишатиметься на основі міжурядової співпраці. У цьому відношенні в останні десятиліття відбулася значна зміна впливу від Ради закордонних справ до Європейської ради. Що стосується резонансних питань, то тепер майже завжди Європейська рада приймає ключові рішення, тоді як роль Ради закордонних справ значно зменшилася.

Цей розвиток відображає зміни в національних урядах. Декілька факторів, включаючи розширення міжнародного порядку денного, збільшення кількості зацікавлених сторін і стирання кордонів між внутрішньою та зовнішньою політикою, зробили сьогодні зовнішню політику справою всього уряду. Зараз лише прем'єр-міністр країни – або, в деяких країнах, президент – має повноваження, необхідні для нагляду за формулюванням і впровадженням зовнішньої політики. Міністри закордонних справ все ще відіграють значну роль, особливо у великих країнах, але їхній вплив головним чином залежить від того, наскільки добре вони співпрацюють зі своїм керівництвом.

Лісабонська угода вже визнала цю тенденцію, надавши Європейській Раді оперативний мандат на прийняття «необхідних рішень» у зовнішній політиці та політиці безпеки. Однак наразі організм недостатньо підготовлений для виконання цього завдання. Він займається багатьма іншими питаннями, окрім зовнішньої політики, і збирається лише кілька разів на рік (хоча тепер інколи вдається до онлайн-зустрічей у термінових ситуаціях). Інколи здається, що робота Європейської Ради недостатньо інтегрована з іншими компонентами механізму зовнішньої політики ЄС.

За кількома винятками, прем'єр-міністри та президенти, які засідають у Європейській раді, зробили свою кар'єру у внутрішній політиці та мають лише обмежений досвід зовнішньої політики. Вони часто беруть короткострокову перспективу і дивляться на міжнародні події переважно через призму своєї

національної політики. Цей фрагментарний підхід не бере до уваги колективний потенціал ЄС і іноді призводить до відсутності амбіцій і надмірного ухилення від ризику.

Мішель, президент Європейської ради, намагався посилити роботу цього органу щодо зовнішньої політики. Але стратегічні дебати щодо основних міжнародних викликів все ще відбуваються рідко і часто витісняються іншими терміновими справами. Здебільшого Європейська Рада все ще підходить до зовнішньої політики в режимі врегулювання криз. Як показав випадок війни в Україні, це може мати вражаючі результати, але є також багато прикладів, коли Рада не витримала поставлений виклик [12].

Є місце для вдосконалення, зокрема щодо підготовки зовнішньополітичних дебатів Європейської Ради. Наразі цим займаються послати міністри закордонних справ у Брюсселі на своїх щомісячних зустрічах, а частково – найближчі радники прем'єр-міністрів із питань ЄС. Розподіл роботи між цими двома напрямками часто нечіткий, що іноді призводить до імпровізації та тертя.

Ці проблеми можна було б вирішити шляхом створення потужнішої структури підтримки, приблизно за зразком Ради національної безпеки у Вашингтоні [18]. Ця рада надає президенту широкий спектр аналізу політики та керує міжвідомчою координацією з питань національної безпеки. У випадку ЄС такий орган може бути укомплектований персоналом ЄСЗД та відповідних підрозділів Секретаріату Ради. Ним може керувати або безпосередньо президент Європейської ради, або високий представник, який тісно співпрацює з президентом. Він мав би дві основні функції.

По-перше, спираючись на ресурси всієї системи ЄС, включаючи делегації ЄС, військові та цивільні операції, розвідувальний центр ЄС, експертний досвід у штаб-квартирі та внески держав-членів, він міг би надавати стратегічні поради членам Європейського Союзу. Рада задовго до дебатів. Наявність спільної оцінки та спільного аналізу як основи для обговорення, на додаток до національних підходів, сприяло б досягненню ЄС значних результатів.

По-друге, перед новою структурою має бути поставлено завдання забезпечити кращу координацію не лише між брюссельськими акторами зовнішньої політики, а й між державами-членами. Основною рисою міждержавного підходу є те, що країни-члени ведуть власну індивідуальну дипломатію паралельно спільному підходу ЄС. Це навряд чи скоро зміниться. Однак щодо тем, де ЄС відіграє важливу роль, є серйозні аргументи для більш тісної координації. Нова допоміжна структура Європейської Ради може бути використана як центр обміну даними для дипломатії найвищого рівня установ і держав-членів [12]. Відбуватиметься обмін інформацією, загальні оцінки, координація планів поїздок і узгодження ключових повідомлень.

Така координація певною мірою вже відбувається в менших консультаційних групах, які включають лише більші країни-члени. Ідея полягала б у тому, щоб поширити цю повсякденну координацію на всі двадцять сім урядів і таким чином сприяти зміцненню командного духу. Набагато ширше слід використовувати можливість доручення окремим прем'єр-міністрам або міністрам закордонних справ конкретних дипломатичних завдань від імені всього ЄС [39]. Менші консультаційні групи, які існують з багатьох тем, можна зробити більш прозорими шляхом обміну звітами або залучення офіційних осіб з інституцій ЄС. Згодом конкретний щоденний досвід співпраці та спілкування в рамках Європейської Ради має допомогти зміцнити довіру та, зрештою, призвести до більшої узгодженості та єдності.

Поточні механізми зовнішньої політики ЄС були розроблені в середовищі, в якому світ, здавалося, рухався до міжнародного порядку, заснованого на правилах, і в якому європейці могли покладатися на доброзичливу гегемонію Сполучених Штатів. За останні роки геополітика повернулася з подвоєною силою. Замість того, щоб бути трагічною одноразовою подією, російське вторгнення в Україну знаменує особливо драматичний етап у поступовому падінні світу до безжальної конкуренції великих держав [39]. І хоча адміністрація Байдена відновила функціонуючі трансатлантичні відносини після хаотичних років за його попередника Дональда Трампа, незрозуміло, чи вдасться це зберегти після 2024 року [37].

Тому невідомо, чи зможе сьогоднішня побудова зовнішньої політики ЄС у сприятливих умовах витримати бурі нової ери .

Можливо, новий Стратегічний компас ЄС дасть потужний поштовх для розвитку безпеки та оборони ЄС. Але краща політика безпеки має йти рука об руку з більш ефективною зовнішньою політикою . Ідеї, розглянуті вище, являють собою лише деякі кроки, які можна було б зробити. Краще прийняття рішень шляхом голосування більшістю в раді, посилення ролі Комісії в об'єднанні зовнішніх економічних відносин із зовнішньою політикою, а також посилення спроможності Європейської Ради керувати політичним процесом могли б значно допомогти зробити ЄС більш стійким і спроможним. міжнародний актор.

3.2. Зовнішня політика щодо країн Східної Європи

Регіон Східного партнерства став полем геополітичної битви, де нормативний порядок денний ЄС стикається з великодержавною політикою Росії та геоекономікою Китаю [18]. Його майбутнє залежатиме від готовності ЄС грати жорстко та прийняти чітке бачення та стратегію, засновану на реаліях на місці.

Започаткована у 2009 році політика Східного партнерства спрямована на поглиблення відносин між ЄС та його шістьма східноєвропейськими сусідами – Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, яка вийшла 28 червня 2021 року, Грузією, Молдовою та Україною – і забезпечення стабільності, безпеки та процвітання східне сусідство. Відтоді його підхід змінився від універсального до двостороннього, індивідуального та більше за більше (рис. 3.1) [50, 43].

України, Молдови та Грузії прагнуть стати членами ЄС і мають найамбітніші двосторонні угоди про асоціацію і поглиблені та всеосяжні зони вільної торгівлі. Угоди створюють рамки для посилення політичної співпраці та економічної інтеграції. Три країни також сформували платформу «Асоційоване тріо» для зміцнення своїх амбіцій щодо членства в ЄС, розробки спільних ініціатив з питань європейської інтеграції та посилення політичного діалогу та галузевої співпраці [27].

В Україні два десятиліття неефективного та корумпованого державного управління та невблаганний вплив олігархів та інших зацікавлених осіб у виробленні політики завадили реформам. Антикорупційні заходи, зокрема створення антикорупційного суду, виявилися складними [36]. Нарешті, демократичний відхід, політичні кризи та поляризація (посилені російським втручанням) переслідують Грузію, попередній символ реформ ЄС, з 2019 року.

Рис. 3.1. Країни Східного партнерства [24]

Проте, все це не завадило отримати статус кандидата в члени ЄС для цих двох країн на фоні російсько-української війни, яка і дала прискорену можливість отримання такого статусу для цих країн.

Понад десять років потому цілі Східного партнерства залишаються нереалізованими. Регіон став простором, де норми та цінності ЄС стикаються з російською реальною політикою та протидією тому, що вона вважає посяганням на свою традиційну сферу впливу. Крім того, багато експертів

сумніваються в ефективності Східного партнерства, враховуючи зростання політичної, економічної та безпекової нестабільності в регіоні, мляві реформи та відкат демократії. Навіть у трьох найбільш розвинутих асоційованих країнах реалізація реформ у сферах боротьби з корупцією, незалежності судової системи та верховенства права є складною [61].

Внутрішня динаміка залишається проблематичною. Наприклад, порушення на виборах мера Кишинєва 2018 року, нездатність належним чином розслідувати банківське шахрайство 2014 року та неадекватна судова реформа призвели до того, що ЄС тимчасово заморозив доступ Молдови до мікрофінансової допомоги ЄС та інших програм фінансової підтримки у 2018 році [14].

В Україні три десятиліття неефективного та корумпованого державного управління та невблаганний вплив олігархів та інших зацікавлених осіб у виробленні політики завадили реформам. Антикорупційні заходи, зокрема створення антикорупційного суду, виявилися складними. Нарешті, демократичний відхід, політичні кризи та поляризація (посилені російським втручанням) переслідують Грузію, попередній символ реформ ЄС, з 2019 року.

Хоча багато з цих проблем є власними силами, зростаюча інерція ЄС щодо регіону також відіграє роль. Причини три (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Причини зростаючої уваги до Східного регіону
(побудовано автором за [18])

Розмивання «м'якої сили» ЄС є поєднанням внутрішньої боротьби, яку ЄС пережив протягом останніх років, починаючи з Брекзиту зростання екстремізму, нелібералізму та популізму до міграційних криз. Дуже ефективна російська антиєвропейська пропаганда та дезінформація уповільнюють реакцію

ЄС на регіональні кризи, як-от придушення Лукашенком продемократичних протестів.

По-друге, поява інших гравців, зокрема Китаю, допомогла послабити важелі впливу та умови для ЄС. Це призвело до того, що країни Східного партнерства застосовують багатовекторні зовнішньополітичні стратегії та вибирають із переліку реформ, яких вимагає ЄС (наприклад, економічні та фінансові реформи над судовою, верховенством права та антикорупційними реформами).

По-третє, відсутність місцевої відповідальності є додатковою перешкодою для впровадження реформ. Підтримуючи зміни в політиці, зумовлені попитом, ЄС намагається розширити можливості держав і суспільств Східного партнерства керувати програмою реформ. Проте поєднання нереформованих адміністрацій, опору місцевих еліт змінам, ендемічної корупції та статус-кво або проросійських осіб, які приймають рішення, уповільнюють проєвропейські ініціативи. Навіть частини суспільства та еліти в державах Асоційованої трійки дуже консервативні та проти прийняття цінностей і норм ЄС (наприклад, захисту прав меншин) [37].

Інші питання, які займають тривалий порядок денний зовнішньої політики ЄС, не лише додають інерції, але й ризикують витіснити східне сусідство зі списку пріоритетів. Це є наслідком відмінності пріоритетних регіонів серед ЄС-27. У той час як країни Центральної та Східної Європи (тобто Балтії, Польщі, Румунії) віддають перевагу Асоційованому тріо, середземноморські члени завжди більше зосереджувалися на південному сусідстві.

Вимір безпеки Східного партнерства крихкий. Отже, принцип «добросусідства» мирних і стабільних країн не матеріалізувався навколо ЄС. Навпаки, безпекове середовище погіршилося через геополітичне перетягування канату.

Дедалі наполегливіша Росія відмовляється від участі в ЄС (і НАТО). Після анексії та окупації Криму в 2014 році та війни Росія розширила свій військовий слід і змінила контекст регіональної безпеки. Це включає посилення

військової присутності в Чорному та Азовському морях, а віднедавна і в Білорусі. ЄС не зміг не лише адекватно відреагувати на ці виклики, але й належним чином боротися з численними гібридними загрозами: широко розповсюдженою дезінформацією та використанням енергетичної зброї, мігрантами та вакцинами від коронавірусу [51].

Затяжні конфлікти в регіоні та невизнані утворення також перешкоджають його стабільності. Російські війська беруть участь – прямо чи опосередковано – у всіх конфліктах, а Москва також є ключовим гравцем у різних процесах вирішення конфліктів. ЄС був стороннім спостерігачем у війні в Нагірному Карабасі, тоді як Росія посередничала в припиненні вогню і тепер відіграє центральну роль у мирних переговорах [51]. У сукупності ці конфлікти дозволяють Москві спрямувати владу не лише на регіон, але й на Балкани, Середземномор'я та Близький Схід.

Хоча ЄС залишається головним стратегічним економічним партнером країн Східного партнерства, Китай працює над збільшенням своєї частки в регіоні. Пекінська ініціатива «Один пояс, один шлях» розширила свій вплив і діяльність у країнах Східного партнерства. Схильне до політичної нестабільності, погане управління та слабка економіка, залежна від зовнішньої допомоги, Східне партнерство є благодатним полем для китайської геоекономіки [19].

Грузія підписала угоду про вільну торгівлю з Китаєм у 2018 році, а Україна та Молдова вели переговори про торговельні угоди. Станом на 2020 рік Китай став головним торговельним партнером Грузії з експорту, на частку якого припадає понад 14% загального експорту. Китай запустив свій перший енергетичний проєкт іноземної допомоги в Молдові для будівництва своєї найбільшої сонячної електростанції. Київ підписав угоду з Китаєм угоду про будівництво нової лінії метро. Інвестиції в транспортну, річкову та морську інфраструктуру займають центральне місце в стратегії Пекіна щодо збільшення зв'язку з Європою [18].

Китай використовує інструменти як м'якої, так і жорсткої сили, щоб впливати на глобальні справи. У регіоні Східного партнерства Пекін

зосереджується на невтручанні у внутрішні справи та збереженні нейтральних позицій і низького політичного профілю. Всупереч західній моделі пов'язування фінансової допомоги з умовами та реформами, китайські інвестиції та гранти, здавалося б, не мають ніяких умов. Пекін здебільшого тримається поза увагою, але, «коли це необхідно», проводить наполегливу зовнішню політику [18]. Наприклад, Китай погрожував припинити поставки вакцини проти COVID-19 в Україну якщо Київ не відмовиться від підтримки розслідування ООН щодо порушень прав людини уйгурами.

Хоча регіон Східного партнерства є головним пріоритетом для Москви, цього не можна сказати про ЄС. Перехід від нормативного до геополітичного актора, як це передбачає комісія фон дер Ляєн, ще має відбутися. ЄС не має чіткого стратегічного бачення регіону. Враховуючи те, що відбувається в сусідньому регіоні, має неприємну звичку перетікати в ЄС (наприклад, польсько-білоруська прикордонна криза), в інтересах ЄС посилити свої зусилля, щоб допомогти державам Східного партнерства зміцнити свою стійкість до внутрішніх і зовнішніх загрози.

На саміті Східного партнерства 15 грудня ЄС винесли уроки з останнього десятиліття та посилити свої політичні амбіції щодо регіону. Результатом декларації саміту є наступне:

- М'який стовп безпеки. ЄС може допомогти країнам-партнерам створити більш стабільне середовище безпеки шляхом посилення співпраці, стійкості та реформ щодо гібридних загроз, захисту кордонів, кібербезпеки та ризиків безпеки, пов'язаних зі зміною клімату [56]. Вона також повинна активізувати свою участь у затяжних конфліктах, надаючи подальшу допомогу в посередництві та врегулюванні конфлікту та управлінні кризою. У своєму майбутньому Стратегічному компасі ЄС має підкреслити важливість стабілізації східного сусідства та розпочати діалог у сфері безпеки та оборони з країнами Східного партнерства.
- Східне партнерство на двох швидкостях. Прийнявши та втілюючи в політику рівень амбіцій країн-партнерів, Брюссель може далі просувати

процеси інтеграції з Асоційованим тріо, уникаючи при цьому позбавляти інших держав Східного партнерства права голосу. Крім того, зміцнення двосторонніх напрямків не суперечить багатостороннім напрямкам, що також важливо для співпраці над спільними викликами.

- Поліпшення стратегічної комунікації ЄС. Успіх (або провал) Східного партнерства неможливо виміряти, якщо його результати невідомі. ЄС має покращити своє інформування країн-партнерів про досягнення та переваги Східного партнерства.
- Підвищена стійкість проти дезінформації. Брюссель має посилити навчання державних адміністрацій, громадянського суспільства та журналістів Східного партнерства для протидії онлайн-кампаніям дезінформації та допомогти державам-партнерам створити стійкі стратегії для боротьби з дезінформацією та фейковими новинами.

Оскільки Східне партнерство стає перехрестям геополітичної та геоекономічної конкуренції, ЄС буде доречним, лише якщо він знайде політичну волю для реалізації довгострокової стратегії щодо регіону. І Росія, і Китай точно знають, чого хочуть від Східного партнерства. Настав час для Брюсселя вирішити, яким актором він хоче бути у східному сусідстві [18].

3.3. Роль Європейського Союзу у світі

Не можна заперечувати, що ЄС має широкий набір сильних сторін, щоб грати певну роль у світових справах. Перше, що слід взяти до уваги, це те, що ЄС отримує свою помітність і вплив на світовій арені завдяки своїй єдності в таких питаннях, як його торговельна політика, конкурентна політика та стандарти, які він встановлює для найбільшого світового ринку. Будучи першою економічною організацією протягом деякого часу, вона також має другу провідну валюту у світі та поширюється територію, де проживають 500 мільйонів осіб, які користуються високим рівнем життя та соціальною моделлю, яку шукають у всьому світі. Демографічно європейське населення старіє та стогнує, але воно не самотнє в цьому. У 2050 році ЄС все ще буде

більш населеним ніж США, залишаючись на третьому місці світового рейтингу після Індії та Китаю [58]. ЄС приваблює значні міграційні потоки, і є основним джерелом і місцем призначення туристів у світі.

Європейський Союз є найбільшим донором допомоги на розвиток у світі та зарекомендував себе як ключового гравця [14]. Консенсус щодо співпраці зобов'язує держави-члени дотримуватися спільного набору цінностей і принципів. На додаток до цього, він також має один із найефективніших у світі відділів гуманітарного втручання в Департаменті гуманітарної допомоги та цивільного захисту ЄС. І останнє, але не менш важливе: ЄС є потужним і впливовим джерелом культурних інновацій. Велика частина людства розглядає його як модель демократії, стабільності та солідарності.

Це незаперечні факти, але ЄС має набір інструментів для дій на світовій арені, який далеко не незначний і який потрібно лише краще використовувати. Інструменти зовнішньої політики є одними з найбільш помітних. Вже протягом кількох років цю політику проводить Комісія сприяття розвитку економічних відносин завдяки сотням міжнародних угод і забезпечила надійну та впливову присутність ЄС у багатьох країнах.

Завдяки підтримці приблизно 140 делегацій у столицях світу та найбільших міжнародних організацій, вона має стабільну та чітку глобальну присутність із кількома загальними політиками [14]. Ми вже згадували два з них, обидва важливі: його торгова політика та політика допомоги розвитку. Слід також згадати зовнішні виміри навколишнього середовища, сільського господарства та рибальства, транспорту, енергетики, досліджень і розробок, міграційної політики.

З Лісабонським договором ці делегації перетворилися з делегацій Європейської комісії на делегації Європейської комісії Європейського Союзу та отримали додаткові повноваження щодо зовнішньої політики під керівництвом нової Європейської служби зовнішніх дій та Високого представника/віце-президента Комісії [44, 47]. Це активна адміністрація, яка виконує міжнародні угоди в ядро європейської дипломатії [59]. Як єдині представники ЄС, ці глави делегацій отримали помітність та ефективність.

У наборі інструментів, які є в розпорядженні ЄС, також можна знайти ряд інструментів і прерогатив СЗППБ і СПБО, які були додані між Маастрихтським і Лісабонським договорами, і були описані в попередніх розділах.

На основі цих договорів відбувся ряд удосконалень. Це не претендує на вичерпний список, але варто згадати як приклади: угода «Берлін плюс» і Вашингтонський саміт НАТО 1999 року, який надав засоби та можливості НАТО в розпорядження ЄС, зокрема для планування операцій, у яких Альянс не бере участі (операція Алфея в Боснії, 2009 рік) [29].

Першочерговим завданням для розвитку європейської політики буде висунути, отримати схвалення та реалізувати Європейську стратегію безпеки, яка буде визначити пріоритети зовнішньої політики цілі та місце ЄС у світі. Європейська стратегія безпеки 2003 року була першою спробою європейців визначити свою стратегію навколишнього середовища та вибору фундаментальних пріоритетів своєї зовнішньої політики: прихильність до багатосторонності, пріоритетність сусідських відносин у відповідь на геополітичне бачення та волю взяти на себе зобов'язання врегульовувати кризи як на цивільному, так і на військовому рівнях.

Союз повинен переосмислити концептуальну основу та оновити зміст цієї спроби 2003 року, поєднавши зовнішню політику Співтовариства з дипломатичними та військовими діями. Бачення та стратегія є ключовими елементами довіри до європейських зовнішніх дій та життєво важливими для розбудови довіри між державами-членами та для підвищення узгодженості їхніх ініціатив [46]. Цей спільний проєкт має бути переосмислений, не для того, щоб замінити те, що розділяє, взаємозалежністю та солідарністю, від яких залежить виживання.

Це непросте завдання, тому що це завдання продемонструвати в конкретних термінах, які інтереси та цінності європейських народів знаходяться під загрозою, і що важливіше, які стратегії та ініціативи дозволять протистояти цим загрозам і максимально захистити інтереси. Нещодавні і серйозні події в Україні лише посилюють потребу в такому процесі.

Політика розширення залишається основним інструментом невлівимі «зовнішньої політики та політики безпеки». Ця політика вже дозволила ЄС зробити внесок у стабільність та економічний розвиток багатьох сусідніх країн, а отже, стала основним вектором впливу ЄС [59]. Хоча перспектива вступу не може бути єдиним інструментом у європейському В арсеналі політики сусідства, варто підкреслити, що вона ще не повністю втратила свою політичну силу [45].

Тим не менш, деякі пункти стратегії розширення ЄС мають бути переглянуті. Він може стати лише ефективнішим і легітимнішим через правові, соціальні та політичні зміни. Зіштовхнувшись із наївністю та політичною поспіхом, характерними для останнього розширення, що зараз має значення, так це обережніше проходити процес розширення, переконавшись, що кандидати підлягають суворішому контролю як під час переговорів, так і під час фактичного процесу [45]. Обов'язково потрібно переконатися, що нові країни повноцінні здатні поважати та функціонувати відповідно до верховенства права, яке гарантує громадські свободи.

Зараз багато країн-партнерів стикаються з серйозними політичними, економічними, соціальними, безпековими чи навіть гуманітарними кризами – чи то на півдні з Сирією, Єгиптом, Лівією чи Тунісом або на сході з Україною, Грузією, Молдовою. Але це більше пов'язано з внутрішніми потрясіннями цих країн, ніж з політичною невдачею сусідніх країн [33].

Багато з цих країн більше не мають бажання створювати додаткові зв'язки з ЄС:

- через ідеологічні причини, які часто пов'язані з відчуженням від західних цінностей;
- тому що вони не бачать достатньо відчутних переваг цього зближення;
- або тому, що вони поділені на тих, хто виступає за більш тісну співпрацю з ЄС, і тих, хто хоче тіснішої співпраці з Росією. Не можливо з повною упевненістю казати про те, що після початку війни така позиція повністю зникла.

Самі цілі політики сусідства, яка ґрунтується на спільних цінностях, зазнає викликів частіше, ніж будь-коли.

Незважаючи на ці обмеження, факт залишається фактом, що відносини ЄС з його сусідами є першочерговими. Отже, ця політика було б дуже корисно від перенаправлення, щоб переосмислити менш неоднозначну, чіткішу позицію ЄС щодо двох його ключових партнерів: Туреччина і Росія.

Одним із першочергових завдань віце-президента, комісія повинна вирішувати питання стосовно сусідів ЄС, щоб запропонувати державам-членам нову, сильнішу, більш реалістичну глобальну стратегію, краще брати до уваги захист своїх інтересів, водночас роблячи Європейський Союз більш привабливим [45]. Знову ж таки, ЄС має хорошу руку, як з економічної, так і з політичної точки зору, за умови, що держави-члени розуміють і погоджуються на зусилля, необхідні для захисту своїх довгострокових інтересів.

Боротьба з безробіттям залишатиметься одним із головних викликів ЄС, але її результат значною мірою залежатиме від здатність Союзу розвивати свою зовнішньоторговельну політику на користь своїх потреб та інтересів.

У цьому контексті рішення вести переговори про Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство зі Сполученими Штатами є важливою ініціативою, тому що такої згоди між партнерами такої економічної сили немає. Разом ЄС і США представляють близько до половини світової економіки, а торгівля між ними становить 30% усієї світової торгівлі [60].

Важливість таких переговорів зумовлена тим, що – окрім того, що традиційно обговорюються угоди про вільну торгівлю (зниження тарифів, обмеження субсидій) – цей проект торкається й нетарифних бар'єрів. Цей ключовий момент призведе до звуження регулювання відмінностей, які мали б більший вплив на збільшення торгівлі, ніж будь-яке зниження тарифів, оскільки це оптимізувало б багатонаціональні виробничі ланцюжки.

Те, як ЄС веде ці переговори, і обсяг угоди, яку підпише наступний Європейський парламент, матиме значний економічний і геополітичний вплив. Це також спонукатиме європейців бути амбіційними у просуванні регулювання

для нормативної конвергенції на глобальному рівні, за межами Сполучених Штатів.

Головним завданням для ЄС буде скористатися перевагами переговорів Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства і покластися на стратегію активної участі в нових економічних повноваженнях для сприяння розподілу компетенції щодо моніторингу регуляторної конвергенції до СОТ. Це поставило б регуляторну конвергенцію в багатосторонню структуру [46, 37].

Зміцнення глобального управління для сприяння співпраці з питань, що стосуються навколишнього середовища, інтелектуальної власності, прав людини або безпека харчових продуктів також під загрозою [14].

Якщо Європа під загрозою втрати частини свого впливу на світові справи, як з економічної, так і з політичної точки зору, це не змінює факту, що вона залишається головним гравцем. Довгий процес інтелектуального та політичного дорослішання, про який говорив Жак Делор, містить реальні можливості для спільної політики, яка могла б зміцнити та збільшити присутність ЄС у світі та стримати його втрату впливу.

Зараз важливий відбувається важливий етап в житті ЄС, який зіграє свою роль у вирішенні питання про оновлення чи занепад Європи, і тому для ЄС, як ніколи, здається важливішим мати можливість покладатися на зближення позицій держав-членів.

ВИСНОВКИ

1. Сучасний стан геополітичної системи світу характеризується низкою специфічних властивостей, які були властиві їй на більш ранніх етапах розвитку. До них відносяться радикальні зрушення в освоєнні простору Землі під впливом досягнень технічного прогресу, підвищення рівня цілісності та компактності світової системи та небувале зростання взаємозалежності всіх складових її елементів, поява нових, транскордонних факторів ризику, таких як економічна відсталість країн, що розвиваються, міжнародний тероризм, зброї масового знищення, розширення зони локальних і регіональних збройних конфліктів, організована злочинність, торгівля наркотиками, глобальна екологічна криза та ін.

У 21 столітті, у процесі еволюції геополітичної системи світу та її просторової структури, виникли передумови для Західної Європи стати самостійним центром сили у вигляді Європейського Союзу. Це має як сприятливі, так і суперечливі аспекти. З урахуванням особливостей сучасної світової системи та змін у міжнародній безпеці та відносинах, ЄС, завдяки своїм навичкам співробітництва та врегулювання конфліктів, має "конкурентні переваги" порівняно з іншими гравцями на світовій арені. Внаслідок цього, його геополітичний статус та роль мають об'єктивно зростати.

Зміни у характері міжнародних відносин полягають у посиленні ролі нерегулярних акторів, таких як недержавні суб'єкти, глобальні компанії, неправління організації та культурні рухи. Також відбувається зростання важливості регіонального співробітництва та формування нових блоків впливу. Водночас, міжнародні відносини стають все більш складними та взаємозалежними, потребуючи більш гнучких та інноваційних підходів до співробітництва та вирішення проблем.

2. Геополітична сила визначається як здатність держави або іншого актора впливати на геополітичний ландшафт і досягати своїх національних інтересів. Це включає в себе використання економічних, політичних, військових, культурних та інших засобів для забезпечення свого впливу на

світові події і вирішення геополітичних завдань. Найактуальніші фактори геополітичної сили у сучасному світі можуть включати: енергетичну безпеку; економічну силу; військову потужність.

Геополітична сила учасників світової системи визначається дією низки чинників. Все більш актуальними серед них є: участь у всіх видах світогосподарських зв'язків та економічне проникнення в інші геополітичні регіони світу; технологічна оснащеність і мобільність збройних сил, здатність їх оперативного втручання у зону локального чи регіонального конфлікту поза національних кордонів; привабливість системи цінностей та моделі суспільного устрою.

3. У Європейському Союзі ці фактори набули нерівномірного впливу. ЄС активно використовує свою геополітичну силу для досягнення своїх інтересів і впливу на світову арену. Економічна сила, цінності та модель суспільства, а також військові можливості грають важливу роль у формуванні геополітичної позиції ЄС та сприяють його впливу на глобальні процеси.

Найбільш уразливими є позиції ЄС у тому, що стосується військово-силового потенціалу. Тривала залежність від США у цій галузі породила серйозні проблеми самих західноєвропейських держав, головна у тому числі - невідповідність їх збройних сил вимогам сучасності. Вони характеризуються недостатньою мобільністю та надлишком морально застарілих засобів ведення бойових дій за гострого дефіциту нових високотехнологічних озброєнь. Для подолання цих проблем нині в рамках ЄС відбувається формування європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони шляхом реорганізації збройних сил країн ЄС та створення автономних від США оперативних можливостей їхнього практичного використання. Найважливішими кроками у цьому напрямі є розширення військово-промислового співробітництва та проект створення європейських сил швидкого реагування, які дозволять ЄС автономно розпочинати, вести та керувати військовими діями у відповідь на міжнародні кризи.

Особливого значення має запровадження єдиної європейської валюти євро. Похитнувши гегемонію долара, вона дозволить ЄС зайняти у

міжнародних валютних відносинах місце, що відповідає масштабам його участі у світогосподарських зв'язках. Позиції ЄС особливо сильні у регіонах його традиційного геополітичного впливу – Західної та Центрально-Східної Європи, Африки, Південної Азії.

Однією з найсильніших сторін ЄС серед усіх факторів геополітичної сили є особлива модель громадського устрою, що демонструється ним. Її відмінні риси – більш помітне (порівняно з американською моделлю) державне регулювання в економіці та соціальній сфері, а також процес регіональної інтеграції, що дозволяє країнам-учасникам уникнути збройних конфліктів, підвищувати рівень економічного добробуту, скорочувати внутрішні диспропорції та, нарешті, сформувати свого роду «загальносоюзне» самосвідомість, зберігши у своїй національну і навіть локальну самобутність. Така Європа змогла завоювати довіру і залучити на свій бік більшість постсоціалістичних та багато країн світу, що розвиваються. Додатковим фактором геополітичної сили ЄС є і та обставина, що саме тут зародилася і досягла максимального прогресу нова, поки що найбільш життєздатна модель міжнародних відносин.

4. Оцінка перспектив реалізації чинників геополітичної сили ЄС через здійснення країнами-членами спільної зовнішньої політики щодо України залежить від кількох факторів.

По-перше, важливо враховувати політичну волю та ангажованість країн-членів ЄС у виконанні спільної зовнішньої політики. Якщо країни-члени виявлять високий рівень співпраці та згоду у відношенні України, це може сприяти успішній реалізації геополітичних цілей ЄС.

По-друге, важливим фактором є сама ситуація в Україні та рівень підтримки та сприйняття її зовнішньої політики країнами-членами ЄС. Якщо Україна зможе впровадити ефективні реформи, покращити свої економічні та політичні показники, а також забезпечити стабільність та безпеку, це може зробити її більш привабливою для співпраці з ЄС.

По-третє, впливовість інших геополітичних акторів, зокрема Російської Федерації, також має значення для перспектив реалізації геополітичних цілей

ЄС через Україну. Суперечки та конфлікти між Росією та ЄС можуть створювати перешкоди для повноцінної реалізації спільних цілей.

Загалом, успішна реалізація чинників геополітичної сили ЄС через здійснення країнами-членами спільної зовнішньої політики України залежить від взаємодії, співпраці та політичної волі всіх зацікавлених сторін, а також від розвитку внутрішньої ситуації в Україні та впливу інших геополітичних факторів.

На відміну від звичайної держави, діяльність ЄС у цій сфері характеризується певною двоїстістю, коли рішення з питань спільної зовнішньоекономічної політики, з одного боку, і власне спільної зовнішньої та безпекової політики — з іншого, приймаються сепаратно, відповідно до особливих і при цьому якісно різнорідних процедур. У такому вигляді зовнішньополітична поведінка ЄС не може бути достатньо ефективною, що перешкоджає її утвердженню на міжнародній арені як самостійний центр сили.

Предметний зміст спільної зовнішньої політики країн ЄС відповідає пріоритетним категоріям державних інтересів і включає наступні основні напрямки: загальну торговельну політику, надання гуманітарної допомоги та допомоги на цілі розвитку, запобігання збройним конфліктам, регулювання криз, політику в галузі контролю над озброєннями та нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьби з міжнародним тероризмом, самостійне застосування санкцій.

5. Про географічні напрями спільної зовнішньої політики ЄС можна судити за характером угод, які вони укладають з третіми країнами та їх регіональними угрупованнями. Пріоритет у зовнішньополітичній орієнтації ЄС належить його зв'язків із провідними економічно розвиненими державами світу - навіть Японією. Основна тенденція на цьому напрямі спільної зовнішньої політики ЄС – загострення економічного суперництва зі США.

Ієрархія інтересів ЄС у країнах, що розвиваються, за останні роки зазнала значних змін. Відтепер зовнішня політика угруповання спрямована тут на побудову більш прагматичної та глобальної за географічним охопленням схеми зв'язків.

Східна Європа також є зоною стратегічних інтересів ЄС. Європейський Союз проводить принципово відмінну політику щодо країн Центрально-Східної Європи (включаючи республіки Балтії), з одного боку, та країн СНД – з іншого. Про це свідчать обсяг і спрямованість допомоги, характер підписаних угод, а також географічні межі розширення ЄС на схід. Зовнішня політика ЄС щодо Росії має суто прагматичний характер і є поєднанням співпраці та конкуренції. ЄС шукає можливості конструктивної взаємодії з Росією. Одночасно Європейський Союз зацікавлений у підтримці постійного політичного діалогу з Росією незважаючи на те, що відбувається на політичній арені з боку Російської Федерації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика шахівниця / Збігнєв Бжезінський ; пер. Олена Фешовець. – Львів - Івано-Франківськ, 2000 – 288. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bzhezinski_Zbigniev/Velyka_shakhivnytsia.pdf
2. Верховна Рада України. Єдиний європейський акт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028#Text.
3. Гольцов А.Г. Геополітика та політична географія. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
4. Макаренко М. І., Хомутенко Л. І. Європейська інтеграція: навч. Посіб – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 344 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk813022.pdf>
5. Маринченко А.В. Геополітика: учб. посіб. - М.: ІНФРА-М, 2009. – 429 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/geopolitika-marinchenko.html>
6. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Марчук, Г. В. Марчук. - К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. - 480 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p10_09.pdf
7. Нестерчук О.О., Сургай Д.Д., Добровольська Н.В. Геополітика технологій: як Європейський Союз може стати глобальним гравцем // Міста та регіони в епіцентрі просторових змін – 2022: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-25 листопада 2022 р.) / Гол. ред. колегії С.П. Запотоцький., К.В. Мезенцев – Київ: КНУ імені Т.Г. Шевченка, 2022. – С. 27
8. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>.
9. Інформаційне агенство "ЛІГА:ЗАКОН". ДОГОВІР ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ЄВРОПИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU03353?an=60&ed=2003_07_18

10. Українська служба BBC. П'ять днів у серпні 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>
11. Air and Space Forces Magazine. Strategy & Policy: The Chinese-Russian Axis After Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.airandspaceforces.com/article/strategy-policy-the-chinese-russian-axis-after-ukraine/>
12. An official website of the European Union. A stronger EU on security and defence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eeas.europa.eu/eeas/stronger-eu-security-and-defence_en
13. An official website of the European Union. Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eeas.europa.eu/eeas/europe-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine_en
14. An official website of the European Union. Europe remains the world's biggest development donor – €74.4 billion in 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2075
15. An official website of the European Union. Questions and Answers on proposals to fight high energy prices and ensure security of supply [Електронний ресурс]. –
Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_62
26
16. An official website of the European Union. Service for Foreign Policy Instruments [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/common-foreign-and-security-policy_en
17. An official website of the European Union. Why European strategic autonomy matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eeas.europa.eu/eeas/why-european-strategic-autonomy-matters_en
18. Carnegie. Endowment for International Peace. China's Influence in Southeastern, Central, and Eastern Europe: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://carnegieendowment.org/2021/10/13/china-s-influence-in-southeastern-central-and-eastern-europe-vulnerabilities-and-resilience-in-four-countries-pub-85415>

19. Carnegie. Europe. Judy Asks: Is the EU Doing Enough for Eastern Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/89278>

20. Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe. The second pillar of the European Union: common foreign and security policy [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: <https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/df06517b-babc-451d-baf6-a2d4b19c1c88/280511d5-b97d-4f51-b60d-7496ade168ea>

21. Committee of the Regions. A New Skills Agenda for Europe. // Committee of the Regions. – 2016. – С. 27–33. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.researchgate.net/publication/313251567_A_New_Skills_Agenda_for_Europe

22. Congressional Research Service. Transatlantic Trade and Investment Partnership (T-TIP) Negotiations [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R43387/16>

23. Council of the European Union. How Maastricht changed Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.consilium.europa.eu/en/maastricht-treaty/>

24. Council of the European Union. Infographic - Stronger together: the Eastern Partnership [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/towards-stronger-eastern-partnership/>

25. EUAFR. Article 6 - Right to liberty and security [Электронный ресурс]. -

Режим доступа: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/6-right-liberty-and-security>.

26. European Council On Foreign Relations. The geopolitics of the European Green Deal [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://ecfr.eu/publication/the-geopolitics-of-the-european-green-deal/>.

27. EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE. The Diplomatic Service of the European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-europe_en
28. European Law Journal. The future of EU Foreign, Security and Defence Policy: Assessing legal options for improvement [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/eulj.12405>
29. European Leadership Network. Bosnia and the EU: Time to end Operation Altea [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/bosnia-and-the-eu-time-to-end-operation-althea/>
30. European Parliament. REPORT on a European Social Model for the future [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2006-0238_EN.html.
31. European Commission. Environmental cooperation with other countries [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/environment/enlarg/candidates.htm>
32. European Council. Fit for 55 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>
33. European Union Center of North Carolina EU Briefings. EU, China and development cooperation in Africa [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://europe.unc.edu/wp-content/uploads/sites/314/2016/11/Brief_EU_China_Development_Cooperation_Africa_2013.pdf
34. EXTRACTS FROM THE DEVELOPMENT CO-OPERATION REVIEW SERIES CONCERNING POLICY COHERENCE. EUROPEAN COMMUNITY POLICY COHERENCE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd.org/governance/pcsd/25497010.pdf>
35. Fact Sheets on the European Union. Foreign policy: aims, instruments and achievements [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/158/foreign-policy-aims-instruments-and-achievements>

36. Foreign Policy. The EU's Balance of Power Is Shifting East [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://foreignpolicy.com/2022/06/21/eu-russia-ukraine-war-european-union-france-germany-poland-eastern-europe-baltics/>

37. German Marshall Fund. Why Central and Eastern Europe Will Matter for the Biden Administration [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gmfus.org/news/why-central-and-eastern-europe-will-matter-biden-administration>

38. German Presidency of the Council of the EU. The European Union's Common Foreign and Security Policy (CFSP) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/gymnich-meeting-in-berlin/2376898>

39. Globalization and Cultural Diversity. The Evolution of the European Security Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/50434301_The_Evolution_of_the_European_Security_Policy

40. Globalization and development. Full inclusion of migration on the international agenda [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/2726/S2002903_en.pdf?sequence=2&isAllowed=y

41. Green European Journal. A Geopolitical Europe Starts with Social Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www-greeneuropeanjournal-eu.translate.google.com/a-geopolitical-europe-starts-with-social-policy/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

42. Intereconomics. Review of European Economic Policy. EU Enlargement: Expanding the Union and Its Potential. // Intereconomics. – 2022. – №57. – С. 205–208. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.intereconomics.eu/archive/year/2022/number/4.html>

43. International Politics and Society. Eastern Europe's déjà vu [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/eastern-europes-deja-vu-5354/>

44. JSTOR. EU Diplomacy After Lisbon: More Effective Multilateralism? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jstor.org/stable/24590806>
45. JSTOR. Evolution In The Brussels Institutions? CFSP, CESDP AND THE EASTERN ENLARGEMENT OF THE EUROPEAN UNION [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jstor.org/stable/45064934>
46. JSTOR. Leadership Coalitions and Change: The Role of States in the European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jstor.org/stable/3569676>
47. JSTOR. The Birth of a Legislature: The EU Parliament After the Lisbon Treaty [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jstor.org/stable/24590805>
48. McKinsey Sustainability. How the European Union could achieve net-zero emissions at net-zero cost [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/how-the-european-union-could-achieve-net-zero-emissions-at-net-zero-cost>.
49. Ministerio de Asuntos Exteriores, Union Europea y Cooperación. The European Union's Common Foreign and Security Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.exteriores.gob.es/en/PoliticaExterior/Paginas/PoliticaExteriorSeguridadComunUE.aspx>
50. Mission of Ukraine to the European Union. Eastern Partnership [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/shidne-partnerstvo>
51. OpenMind: BBVA's knowledge community. European Foreign Policy and Its Challenges in the Current Context [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/european-foreign-policy-and-its-challenges-in-the-current-context/>
52. Political Geography Now. Map: Which Countries are in the European Union in 2023, Which Aren't, and Which Want to Join? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.polgeonow.com/2016/06/map-which-countries-are-in-the-eu.html>

53. Statista. Ukraine Becomes Official EU Membership Candidate [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.statista.com/chart/27678/eu-member-states-and-candidates/>
54. Swedish Institute for European Policy Studies. The European Union's Common Foreign and Security Policy after the Treaty of Lisbon [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.sieps.se/en/publications/2017/the-european-unions-common-foreign-and-security-policy-after-the-treaty-of-lisbon-20173/sieps_2017_3
55. Syndicat European Trade Union. The European Social Model [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.etuc.org/en/european-social-model>.
56. The Climate Dictionary: An everyday guide to climate change // United Nations Development Programme. – 2023. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/climate-dictionary-everyday-guide-climate-change>.
57. The National Archives on behalf of HM Government. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.legislation.gov.uk/eut/teec/contents>
58. United Nations. Department of Economic and Social Affairs [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.un.org/en/desa/world-population-projected-reach-98-billion-2050-and-112-billion-2100>
59. Wiley Online Library. European Union Development Policy: Collective Action in Times of Global Transformation and Domestic Crisis [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/dpr.12189>
60. World Trade Organization. Trade growth to slow sharply in 2023 as global economy faces strong headwinds [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.wto.org/english/news_e/pres22_e/pr909_e.htm
61. Yearbook of Polish European Studies. Eastern Dimension of the European Unions's Foreign Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://journalse.com/pliki/pw/1-milczarek_eastern%20EU-n.pdf